

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Samo Selimović

**Razumevanje temeljnih anarhističnih postulatov: diskrepanca
med anarhistično teorijo in percepcijo novinarjev na primeru
Radiotelevizije Slovenija**

Diplomsko delo

Ljubljana, 2011

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Samo Selimović

Mentor: doc. dr. Žiga Vodovnik

**Razumevanje temeljnih anarhističnih postulatov: diskrepanca
med anarhistično teorijo in percepcijo novinarjev na primeru
Radiotelevizije Slovenija**

Diplomsko delo

Ljubljana, 2011

Razumevanje temeljnih anarhističnih postulatov: diskrepanca med anarhistično teorijo in percepcijo novinarjev na primeru Radiotelevizije Slovenija

V diplomski nalogi na primeru novinarjev RTV SLO raziskujem napačne percepcije o ključnih teoretskih postulatih anarhizma in ugotavljam, kakšen pomen mu pripisujejo novinarji. Problem je obravnavan s konstruktivističnega zornega kota, ki negira objektivnost védenja in ga vedno umešča v kontekst, pristop k raziskovalnemu problemu pa je izrazito multidisciplinaren in črpa iz več družbenih ved. S pomočjo strokovne literature analiziram pojave v procesu konstruiranja pomena in se natančneje posvetim konstrukciji pomena v množičnih medijih, ki so kot najbolj razširjena oblika množičnega komuniciranja razlog, da sem kot predmet raziskave izbral prav novinarje. V nadaljevanju definiram anarhizem in njegov razvoj, njegove napačne reprezentacije in izbrane teoretske postulate, na koncu pa njihovo razumevanje s pomočjo intervjujev empirično preverim tudi na primeru novinarjev RTV SLO.

Ključne besede: anarhizem, reprezentacija, novinarji.

Understanding of Key Anarchist Postulates: Discrepancy Between Theory and Journalists' Perception - Case Study of the Radio-television Slovenia

The diploma paper is tackling the wrong perceptions of key theoretical postulates of anarchism on the specific case of journalists of RTV SLO. I am also trying to find out which meanings journalists apply to anarchism. The problem is viewed from the social constructivist perspective that rejects the notion of objective knowledge and always positions it into a certain context. The multidisciplinary approach covers several different social sciences. I analyze the process of construction of meaning with the help of scientific literature and focus specifically on the construction of meaning in mass media. The mass media as the most widespread form of mass communication is also the reason for choosing journalists as the focus of the diploma paper. Later on I define anarchism and its development, inaccurate representations of anarchism and its theoretical postulates. I empirically test RTV SLO journalists' understanding of anarchism at the end.

Key words: anarchism, representation, journalists.

Kazalo

1	Uvod.....	5
2	Metodologija	8
3	Pomen.....	10
4	Politična dimenzija pomena	11
5	Diskurz.....	12
6	Socialni konstruktivizem.....	15
7	Reprezentacija.....	16
8	Sporočanje in množični mediji	18
9	Zakaj fokus na množične medije?.....	20
10	O anarhizmu.....	23
11	Namesto poglavja o genealogiji.....	26
12	Relevantnost anarhističnih postulatov	31
13	Pojavljanje in odsotnost anarhizma v množičnih medijih	33
14	Diskvalifikacije anarhizma	36
15	Temeljni postulati anarhizma.....	40
16	Avtoriteta	41
17	Zasebna lastnina.....	44
18	Država	47
19	Demokracija.....	50
20	Metodologija ugotavljanja razumevanja anarhizma med novinarji.....	53
21	Rezultati ugotavljanja razumevanja anarhizma med novinarji.....	56
22	Zaključek.....	64
23	Literatura.....	67

1 Uvod

Anarhizem že od njegovega nastanka spremlja prepričanje, da je v javnosti razumljen popolnoma napačno. Empiričnih podatkov o tej problematiki ni, a tako med samodeklariranimi anarhisti kot tudi med teoretiki, ki anarhizem preučujejo, obstaja konsenz, da je razumevanje anarhizma s strani javnosti slabo. Glede na raznovrstnost anarhističnih idej, notranja nasprotja med anarhisti in nenehne transformacije, ki so inherentne anarhizmu, bi lahko utemeljeno domnevali, da je to ena redkih pozicij, o kateri se anarhisti strinjajo. Zato se velik del diplomske naloge nanaša na (ne)razumevanje anarhizma in različne pomene, ki mu jih pripisujejo ljudje (v diplomski nalogi sem se omejil na novinarje¹ Radiotelevizije Slovenija - v nadaljevanju RTV SLO). V diplomski se bom izognil pojasnjevanju vzrokov, ki lahko vodijo do izkrivljenega medijskega poročanja; ne bom raziskoval medijske borbe za dobiček, novinarske bitke s časom, ki lahko rezultira v slabi kvaliteti, medijskega lastništva ali neusposobljenosti novinarjev. Ta vprašanja so še kako pomembna in se ne dotikajo samo vprašanja napačne reprezentacije določenih teoretskih struj, temveč kažejo na kompleksnost, večplastnost in povezanost različnih problemov, ki se manifestirajo na področju množičnih sredstev obveščanja, vendar hkrati presegajo obseg tega znanstvenega dela in so, vsaj nekatera, za politologa sekundarnega pomena, ker se že nanašajo na strokovna vprašanja. Vprašanje reprezentacije političnih vsebin in idej je, kot večina drugih družbenih fenomenov, kompleksno in je posledično lahko predmet analize mnogih znanstvenih pristopov ali ved.

Bralec bo – preden se prebije do poglavja, ki lahko delno pojasni, kaj je anarhizem oz. kako anarhizem dojema avtor te diplomske naloge – večkrat naletel na besedo anarhizem, ki ima mogoče celo več definicij, kot ima privržencev. Del anarhistov oziroma posameznikov, ki se kot taki deklarirajo, je mnenja, da je možno ustvariti nedvoumno, »pravilno« definicijo anarhizma (to je po navadi ta, v katerega verjamejo sami), del anarhistov pa se zaveda širine mnenj in percepcij anarhizma. Čeprav se sam ne uvrščam med anarhiste, pripadam tisti skupini ljudi, ki si ne lastijo »pravilnega«

---

¹ V diplomski nalogi bom besedo »novinar« uporabljal po definiciji Erjavčeve in Poler Kovačičeve, torej bom vanjo zajel vse »osebe znotraj novinarskih uredništev, ki so po svoji profesionalni »novinarski« vlogi vpete v novinarski diskurz kot njegovi formalni nosilci ter pri svojem delu sledijo funkcijam in zahtevam novinarske dejavnosti« (Erjavec in Poler Kovačič 2007, 107). Po tej definiciji raziskovano množico tvorijo tudi novinarji, ki z RTV SLO sodelujejo samo pogodbeno, prek avtorskih in podjemnih pogodb ter študentskih napotnic.

védenja in dopuščajo različne interpretacije o za anarhiste enem bolj perečih vprašanj – kaj sploh je anarhizem. Vendar pa je bralca zaradi pogostega sklicevanja na to besedo že na začetku potrebno opremiti z delovno definicijo. Zato v nadaljevanju navajam tisto iz publikacije »An Anarchist FAQ«², ki naj do poglavij, s katerimi si bo bralec ustvaril jasnejšo sliko, ob opozorilu, da je to le ena od mnogih mogočih definicij, služi kot referenca za omenjen pojem. Anarhizem je politična teorija, katere cilj je vzpostavitev stanja brez gospodarjev. Je »teorija, katere cilj je družba, v kateri posamezniki med seboj svobodno sodelujejo kot enaki. Kot tak anarhizem nasprotuje vsem oblikam hierarhične kontrole, pa naj bo ta državna ali kapitalistična /.../« (McKay 2008, 19).

Namen diplomske naloge je soočiti anarhistično »realnost« s predsodki ljudi, ki soustvarjajo javno mnenje. Večina ljudi namreč na vse besede s predpono anarh- gleda z nezaupanjem, dvomom, strahom, nezadovoljstvom. Ugotoviti želim, ali ta pogled z javnostjo delijo tudi novinarji Radiotelevizije Slovenija in ga soočiti s posamičnimi anarhističnimi teoretskimi postulati, ki v največji možni meri, in kolikor je to sploh mogoče, družijo širok diapazon anarhističnih mislecev glede teoretskih predpostavk, ki tvorijo teoretsko zaslombo za družbeno politično akcijo. Tako želim prispevati k razčiščenju in razjasnjevanju teoretskih nesporazumov, ki ne izvirajo iz različnih mnenj ali vrednotnih sodb, temveč iz veliko bolj banalnih razlogov – do nerazpoznavnosti premešanih in pomešanih pomenov, ki jih pripisujemo posamičnim znakom³. Za teoretske postulate anarhizma sem se odločil namenoma. Če bi bil moj edini namen prikazati napačno interpretiranje anarhizma, bi namesto teoretskih postulatov raje izbral vprašanja, kot so povezave anarhizma z nasiljem, terorizmom, fanatizmom itd. A sem se izključno na ideje osredotočil zato, ker želim, v primeru, da potrdim hipotezo o diskrepanci, z uporabo teoretskih postulatov prikazati zanemaren potencial za nove oblike politike. Moj namen ni nekritično promoviranje anarhistične teorije, verjamem pa, da se z idejo lahko strinjamo ali jo ovržemo šele, ko jo natančno spoznamo, ne pa na podlagi stereotipov in neznanja, in da je anarhistična teorija kontinuirano zavračana ravno zaradi napačnih reprezentacij in predsodkov in ne na podlagi tehtanja argumentov.

---

² Ravno tega avtorja sem izbral, ker verjamem, da je njegova publikacija med strokovno literaturo ena izmed bolj inkluzivnih v razmerju do različnih tokov oz. struj anarhistične teorije.

³ Razlaga pomena besede »znak« se nahaja na strani 10.

Osebno kot enega izmed pomembnejših razlogov za nepopularnost anarhistične misli v javnosti vidim nerazumevanje osnovnih gradnikov anarhizma, ki so največkrat razumljeni napačno. Velik del tega nerazumevanja lahko pripišemo jezikovnim nesporazumom. Ker obsežnost analize javnega mnenja presega okvire diplomske naloge, ki bi jih takšna empirična raziskava zahtevala, sem se osredotočil na novinarski diskurz in novinarske subjekte. Ne trdim, da bom v diplomski nalogi uspel ugotoviti, zakaj anarhizmu javnost pripisuje napačne pomene in ga povezuje z drugimi praksami. Bom pa poskušal ugotoviti, kakšne pomene mu pripisujejo novinarji največje slovenske medijske inštitucije in tako vsaj iz enega zornega kota osvetliti kompleksno problematiko. Upam, da bo diplomska naloga, četudi v minimalni meri, prispevala k manjšemu deležu neplodnih semantičnih razprav o anarhizmu in odprla prostor za poglobljeno vsebinsko diskusijo o idejah, ki so ali niso vredne širše družbene podpore.

2 Metodologija

Med pisanjem diplomske naloge se zavestno nisem oziral na »meje« politoloških ved, ker menim, da vsak pristop, pri katerem *a priori* omejujemo znanje in védenje o določeni tematiki na specifično znanstveno smer, tradicijo ali panogo, nujno rezultira v vsebinski osiromašenosti. Problem je še vedno obravnavan iz politološkega zornega kota, utemeljenega v poglavju »Zakaj fokus na množične medije«, vendar pa delo vključuje tudi vsebine, ki bi jih lahko umestili v domene komunikologije, lingvistike, psihologije ali sociologije.

V diplomski nalogi bom za potrebe nadaljnje primerjave analiziral ključne ideje anarhizma. S pomočjo relevantne strokovne literature bom poskušal identificirati nekaj ključnih postulatov. Nato bom s pomočjo polstrukturiranih intervjujev poskušal ugotoviti, kako so ti postulati razumljeni s strani novinarjev. Predpostavljam (Hipoteza 1), da obstaja precejšnja kvalitativna razlika med anarhizmom, kot ga razume politološka stroka in kot ga razumejo novinarji RTV SLO.

V začetku diplomske naloge se najprej lotim teorije pomena, diskurza in reprezentacije, nato pa poskušam na kratko orisati konstrukcijo pomena na primeru (ponovnega) ustvarjanja pomena anarhizma. Za tem povzamem še teorijo s področja množičnih medijev, kjer poskušam izpostaviti predvsem politološke komponente. Za potrditev hipoteze bom moral najprej določiti temeljne ideje anarhizma. Ta ima mnogo pojavnih oblik, še več pa je teoretskih razlik in mnenj o tem, kaj anarhizem je. Tudi sama ideja anarhizma se s časom razvija v različne smeri, česar se dotaknem v poglavju o genealogiji, zato lahko govorimo o različnih vejah anarhizma. Vendar vseeno mislim, da imajo skoraj vse različne struje nekaj osnovnih skupnih točk, ki upravičujejo predpono anarh-. Te skupne točke sem določil arbitrarno s pomočjo relevantne strokovne literature.

Že na začetku je potrebno dodatno pojasniti uporabo določenih pojmov, ki se v diplomski nalogi pojavljajo relativno pogosto in na nekaterih mestih lahko delujejo nekonsistentno glede na teorijo, ki jo navajam in uporabljam. Tako je bila ena izmed dilem, s katero besedo nadomestiti besedo »pravilno« v primerih, ki se nanašajo na razumevanje temeljnih postulatov anarhistične teorije, ki implicira, da ti temeljni postulati dejansko obstajajo sami na sebi, neodvisno od subjekta. To prepričanje

zavračam že v izhodišču. Večina diplomskega dela temelji na dediščini socialnega konstruktivizma, na kratko pojasnjene v lastnem poglavju v nadaljevanju in iz tega zornega kota – kot družbene konstrukte – obdelujem tudi temeljne postulate.

Pri uporabi pridevnikov kot »pravilno«, »napačno«, »pravo« se zanašam na bralca, da bo, opremljen s tem opozorilom, razumel, da se nanašam na tisto, kar sem v teku priprav in teoretskega izobraževanja o anarhistični misli identificiral kot stališča, s katerimi bi se strinjala največja možna množica anarhistov. Te odločitve so bile narejene na podlagi strokovne literature, za katero sem se trudil, da bi bila čim bolj raznolika in obširna. Kot argumentiram v nadaljevanju, pa verjamem, da znanstvena nevtralnost oz. objektivnost ni dosegljiva in tako tudi moj lasten uvid v anarhistično ontologijo, tudi če je še tako vključujoč, ne more biti več kot le parcialen poskus identificiranja temeljnih postulatov, ki ne predstavljajo nekih absolutnih zaključkov ali »pravih«, »resničnih«, »pravilnih« postulatov.

3 Pomen

Glede na pomembnost »pomena« v diplomskem delu ga moram na kratko opredeliti že na začetku. V komunikološki teoriji obstaja mnogo modelov, ki opisujejo pomen; najbolj razširjeni so semiotski: Peirceov, Ogden-Richardsov in De Saussureov, vsi trije so si dokaj podobni ter vsebujejo tri elemente. Za potrebe te diplomske naloge sem izbral Peircevega, ker Peirce pripisuje odnosu med znakom in interpretantom večji pomen, kot pa ga pripisujejo De Saussure ter Ogden in Richards, ravno ta odnos pa je zelo blizu bistvu mojega raziskovalnega problema. Ta model na kratko opisujem zato, da nam omogoči bolj natančno rabo besede anarhija na različnih ravneh.

Peirce za definiranje pomena uporabi »predmet«, »znak« in »interpretant«⁴. »Znak je nekaj, kar v določenem pogledu ali položaju pomeni nekaj za nekoga (nanaša se na drugega in ne nase, znak vključuje tudi besede, ki jih Peirce uvršča med simbole, op. a.). Obrača se na nekoga, kar pomeni, da v mislih tega človeka ustvari enakovreden znak ali morda bolj razvit znak. Znak, ki ga ustvari, imenujem interpretant prvega znaka (interpretant je torej neka miselna konstrukcija osebe, ki interpretira in ne oseba sama, op. a.). Znak pomeni nekaj, njegov predmet« (Peirce v Fiske 2004, 55).

Zdaj lahko še natančneje definiramo predmet raziskave; v empiričnem delu bom torej poskušal ugotoviti, kakšne interpretante anarhije imajo različni novinarji. Interpretanti se namreč spreminjajo tako od posameznika do posameznika kot tudi pri istem posamezniku v nekem časovnem obdobju. Nanj vplivajo izkušnje, ki jih ima posameznik s predmetom, družbena okolica (vsak posameznik je vpet v več različnih diskurzov, ki jih definirajo spol, izobrazba, verska, politična ter teritorialna pripadnost itd.) in pa komuniciranje, skozi katero se pomen vsakič na novo preoblikuje (ali pa učvrsti obstoječ pomen). Fiske zapiše celo, da je razumevanje pomena v bistvu pogajanje med bralčevimi številnimi diskurzi in diskurzom teksta (Fiske 2004, 119).

Če torej reformuliram prvo hipotezo glede na zgornjo, bolj natančno terminologijo, predvidevam (hipoteza 1), da so interpretanti novinarjev bistveno drugačni od predmeta anarhizma, ki ga arbitrarno definiram s pomočjo strokovne literature.

---

⁴ V nadaljevanju diplomske naloge bom uporabljal Peircevo terminologijo.

4 Politična dimenzija pomena

Povezavi med znanjem in močjo se je posvečal tudi Foucault, ki je prepoznal vlogo znanja v boju za oblast in opazil, da je znanje vraščeno v »odnose moči, ker je vedno uporabljeno za regulacijo družbenega ravnanja v praksi« (Hall 2003, 47). Ta uvid politične konotacije znanja in pomena je zelo pomemben v razvoju konstruktivistične teorije, ki jo uporabljam tekom celotne diplomske naloge, ker ji je dal praktični in zgodovinski kontekst in teorijo naredil »uporabno«. Foucault na tem področju sicer ni orol ledine. Že Marx je ugotavljal, da so »ideje vladajočega razreda ... vladajoče ideje« (Marx 1845), čemur Foucault ni nasprotoval, je pa nasprotoval pretirani pozornosti razredu in redukciji kompleksnega dialektičnega razmerja med močjo in znanjem samo na razredni boj. »Znanstveni« marksizem, je verjel, ni nič bližje (nedosegljivi) absolutni resnici kot druge politične teorije.

Pomembnost Foucaultove teorije znanja in moči je za nas pomembna, ker želim pojasniti politično dimenzijo vprašanja reprezentacije pomena anarhizma. Foucault argumentira, da znanje ni samo ena oblika moči, temveč je moč vključena že v samo vprašanje, kako in kje, če sploh, bomo uporabili neko določeno znanje⁵. Vprašanje (ne)uporabe znanja se mu je zdelo pomembnejše od dileme, ali je to znanje tudi »resnično«, ker ima znanje, enkrat aplicirano v realnem, tudi realne učinke in v tem smislu postane realno (Hall 2003, 49). Znanje oz. védenje namreč ne obstaja neodvisno od okolice, temveč je uporabljano v kontekstu. Kar torej mislimo, da »vemo« o anarhizmu, ima neposredne učinke na naše vrednotenje vseh signalov iz okolice, ki se nanašajo na anarhizem, od našega (predhodnega) znanja je odvisno, ali bomo neko anarhistično pojavnost vrednotili pozitivno ali negativno. Zato ne govori o absolutni resnici, ki ostane enaka »ne glede na obdobje, okoliščine, kontekst – ampak o diskurzivni formaciji, ki ohranja “režim resnice”« (Hall 2003, 49). Tako je lahko trditev, da je anarhizem neločljivo povezan z neredom in nasiljem, resnična ali pa ne. A če bo javnost to verjela, bo trditev postala resnična v smislu, da bo imela posledice tega - četudi napačnega - prepričanja v realnem.

---

15 Ta pojav so komunikologi na področju množičnih medijev poimenovali *agenda setting*.

5 Diskurz

»Vsaka družba ima svoj režim resnice, svojo politiko resnice, svoje tipe diskurzov, ki jih sprejema in uporablja kot resnične« (Foucault v Hall 2003, 49). Foucault je bil prvi, ki je razčlenil proces konstruiranja subjektivitete v določenem zgodovinskem, družbenem ali kulturnem sistemu. Diskurz lahko ima različne pomene, vendar pa se vsi načeloma vrtijo okoli ideje, da je »jezik /.../ strukturiran glede na različne vzorce, ki jim govor sledi, ko se (govorci, op. a.) udeležujejo na različnih področjih življenja« (Phillips and Jorgensen 2002, 1). Ko govorimo o diskurzu, jezik ne more biti nevtralna kategorija, z diskurzivno analizo vedno ugotavljamo, kako je jezik uporabljen. »... Ljudje, ki raziskujejo diskurz, jezik dojemajo kot performativen in funkcionalen; jezik ni nikoli tretiran kot nevtralno in transparentno sredstvo komunikacije« (Rapley 2007, 2). Foucault je ugotovil, da diskurz proizvede subjekt (subjekt je »proizvajan«), ki je odvisen od norm v določenem sistemu znanja (v tej smeri učinkovanja bi ga torej morali poimenovati objekt), hkrati pa ta pravila ustvarja (in je subjekt v običajnem zahodno-filozofskem pojmovanju)⁶. Če se torej ravnamo po Foucaultevi percepciji problematike diskurza, namreč, da avtor ni izvor pomena, ampak je le odvisni element diskurza (Foucault 1969), potem lahko na novinarje v empiričnem postopku gledamo kot na indikatorje za ugotavljanje občega razumevanja anarhizma v novinarskem diskurzu in širše. Vendar bi storil napako, če bi na podlagi Foucaultove izpeljave ugotovitve intervjujev generaliziral na celoten novinarski žanr ali pa na celotno množico ljudi, ki so vključeni v javno sfero. Indikatorji, kot sugerira ime, kažejo na neko stanje, kar pa še ne pomeni, da so reprezentativni za celotno množico. Novinarski diskurz je, tako kot anarhizem, heterogen in raznolik, razlike obstajajo že znotraj medijskih hiš in so lahko med njimi še večje.

Pojasniti moram tudi, da v diplomski nalogi ne izvajam analize diskurza. Čeprav raziskujem novinarski diskurz, tega postopka ne morem poimenovati »analiza diskurza«, ker je v strokovni terminologiji to znak z dokaj jasnim pomenom. Diskurzivna analiza se nanaša na več pojavov. Lahko poskušamo slediti določenemu diskurzu (npr. seksizmu) prek različnih medijev, lahko pa se osredotočimo na posamičen članek ali tekst in v njem preučujemo, kako uporaba jezika odraža neko

---

⁶ Razmerje objekt-subjekt je sicer primer ustvarjanja dualizma, za katerega po Pirsigu ni druge osnove kot zahodna filozofska tradicija, ki temelji na binarnosti plus-minus - stvari bodisi so, bodisi niso. (Pirsig v Kaerle, 4)

stališče ali interes. Phillips and Jorgensen opredelita tri pristope k diskurzivni analizi: teorijo diskurza Mouffe in Laclaua, kritično diskurzivno analizo in diskurzivno psihologijo (Phillips and Jorgensen 2002, 1).

Vse pristope diskurzivne analize družijo prepričanje v socialni konstruktivizem (termin je največ uporabljan v psihologiji), kar na našem raziskovalnem področju pomeni, da medijska reprezentacija ne samo odlikava realno stanje družbe, temveč ga tudi aktivno sooblikuje. Če sprejmemo ta pristop, tudi ne moremo govoriti o medijih kot samo indikatorju za ugotavljanje dojemanja pomena anarhizma, temveč jim za (ne)razumevanje lahko pripišemo tudi določeno odgovornost.

»V diskurzivni analizi sta teorija in metoda prepleteni in raziskovalec mora sprejeti osnovne filozofske premise teorije, če hoče uporabiti diskurzivno analizo kot raziskovalno metodo« (Phillips and Jorgensen 2002, 4). Čeprav v diplomski nalogi raziskovalni del ne bo vključeval diskurzivne analize, pa moram kot raziskovalec, ki preučuje določen družbeni fenomen, še vedno zavoljo kvalitete dela in iz spoštovanja do bralcev jasno opredeliti svoja stališča, ki imajo vpliv na raziskovalni problem. Socialni konstruktivizem sprejemam kot teorijo in v tej luči ga bom v naslednjem poglavju na kratko tudi opisal, to poglavje pa zaključujem s pojasnilom, zakaj diskurz vključujem v delo o reprezentaciji anarhizma. Razlog je v ogromni konstitutivni moči diskurza. Zavedam se, da se mora raziskovalec izogibati dolgim citatom, ki manjšajo kvaliteto znanstvenega dela, a si hkrati ne domišljam, da bi lahko kompleksno razlago te moči podal bolje kot Bourdieu, ki za primer uporabi politični diskurz, ki nam je zaradi narave raziskovalnega vprašanja še posebej zanimiv, hkrati pa tudi v ostali strokovni literaturi nisem našel boljše pojasnitve, zato sem pomisleke glede daljšega citiranja zavrnil in navajam celoten odstavek :

Politični diskurz je najbolj jasen prikaz konstitutivne moči diskurza: družbo (social world) reproducira ali spreminja preko reproduciranja ali spreminjanja človeških reprezentacij (družbe, op. a.) in sistemov klasifikacij, na katerih te reprezentacije temeljijo. Politični diskurz jasno prikaže tudi neločljivost idejnih in medosebnih procesov v diskurzu: družbeni svet lahko spremeni ali reproducira samo preko reprodukcije in spremembe družbenih razredov in skupin – simultano deluje na reprezentaciji in klasifikaciji realnosti ter reprezentaciji in

klasifikaciji ljudi. Moč političnega diskurza je odvisna od njegove zmožnosti konstituirati in mobilizirati tiste družbene sile , ki so zmožne v realnost prenesti njihove obljube o novi realnosti skozi lastno formulacijo le-te (Bourdieu v Fairclough 1995, 182).

Ne bi se oddaljili od bistva sporočila, če bi v odstavku »politični« zamenjali z »novinarski«.

6 Socialni konstruktivizem

Čeprav termin združuje veliko avtorjev in raziskovalcev pod eno streho, Burrova meni, da v resnici vseh socialnih konstruktivistov ne družijo veliko skupnih lastnosti, temveč jih v najboljšem primeru lahko opišemo kot podobne (Burr 2003, 2). Se pa vsi na nek način strinjajo, da znanje ni »objektivno« in nespremenljivo glede na čas, kraj in druge okoliščine. Ker na teh ugotovitvah temelji tudi diplomska naloga, sem socialnemu konstruktivizmu posvetil krajše poglavje.

Burrova določi štiri »podobnosti«, ki družijo socialne konstruktiviste (Burr 1995, 2-3). Prva je kritični pristop do znanja. Socialni konstruktivisti vedo, da naše dojemanje medsebojnih odnosov in razmerij ne bi smelo biti dojemano kot objektivno, na znanje pa ne smemo gledati kot na objektivno resnico. Ta premisa ne argumentira neobstoja realnega, vendar pa opozarja, da realnost pridobi pomen šele skozi diskurz (Phillips in Jorgensen 2002, 9). Druga lastnost, ki družijo socialne konstruktiviste, so zgodovinske in kulturne specifičnosti. »Smo ... zgodovinska in kulturna bitja, zato so naši pogledi in znanje o svetu rezultati zgodovinskih interakcij med ljudmi« (Gergen v Phillips in Jorgensen 2002, 5). To pomeni, da svet vidimo različno glede na kraj in čas. Takšno pojmovanje je v nasprotju s pozitivistično metodološko tradicijo, ki se opira na predpostavko, da sta vednost in znanje objektivna in neodvisna od zunanjih okoliščin. Tretji povezovalni element je povezava med znanjem in družbenimi procesi. »Naše razumevanje sveta se generira preko družbenih procesov« (Burr in Gergen v Phillips in Jorgensen 2002, 5). Od tod izvira velik interes konstruktivistov za medosebne odnose in še posebej za jezik. Četrto skupno prepričanje pa je povezava med znanjem in družbeno akcijo (družbena akcija kot delovanje z upoštevanjem drugih subjektov, posameznikov). Če ima zunanost takšen vpliv na naše dojemanje sveta, ga ima zagotovo tudi na naše udejstvovanje v družbi. »Konstrukcije realnosti tako podpirajo (ali nasprotujejo, op. a.) nekatere vzorce družbenih akcij« (Burr 1995, 4).

7 Reprezentacija

Reprezentacija je uporaba jezika z namenom, da nek pomen sporočimo drugim ljudem, novinarji pa se s tem procesom ukvarjajo profesionalno. Hall piše, da je reprezentacija »bistveni del procesa, v katerem se pomen producira in izmenjuje med pripadniki določene kulture. Vključuje uporabo jezika, znakov in podob, ki predstavljajo stvari (things) (materialne in nematerialne, op. a.)« (Hall 2003, 15).

Obstajajo tri različne struje interpretacij, kako posameznik s pomočjo jezika ustvarja in reprezentira pomene. Vsakega od njih bom na kratko opisal na primeru anarhizma.

Glede na reflektivno teorijo določena reprezentacija samo reflektira pomen, ki v družbi že obstaja, kar implicira, da je pomen določen neodvisno od subjekta, pomen obstaja torej že sam na sebi, preden ga uporabi subjekt. Če to apliciramo na raziskovano problematiko, je »problem« torej v anarhizmu kot znaku, saj ne predstavlja stanja kaosa in nereda in bi torej zanj morali iznajti novo ime. Z uporabo tega pristopa bi rešitev problema napačne reprezentacije iskal le v dosledni rabi primernih znakov, medtem ko bi vprašanje procesa konstruiranja pomena pustil nedotaknjeno.

Glede na intencionalno teorijo jezik in konkretna beseda, ki jo uporabi subjekt, pomeni samo tisto, kar je ta subjekt želel sporočiti, in je torej v vidnem nasprotju z reflektivno teorijo, ki ne priznava vloge subjekta. S to dokaj privatno oz. individualistično teorijo si pri razlagi vzrokov lahko pomagamo samo do te mere, da prepoznamo nevarnost, da pomen besede anarhizem, ki ga želi sporočiti subjekt, lahko naslovnik sporočila razume popolnoma drugače, ker ne obstaja trajna relacija med predmetom in znakom, temveč je znak drugačen od posameznika do posameznika. Ta vidik sicer nevtralizira političnost jezika, ker je pomen privatiziran, je nekaj lastnega samo subjektu in torej izven polja političnega in je v nasprotju z večino lingvistične teorije, ki jezik definira kot družbeni (in ne privatni) sistem. Pomemben prispevek te struje je torej razumevanje, da pomen določi subjekt.

Konstruktivistični pogled pa v nasprotju z intencionalnim prepozna družbeno dimenzijo jezika. Kot sugerira že ime, po tej teoriji pomene konstruiramo in torej niti predmet niti subjekt določenega pomena ne moreta trajno določiti. Stvari torej pomena

ne morejo imeti, posedovati, ker je konstruiranje pomenov družben fenomen. Hall opozarja, da ne smemo mešati materialnega sveta, »kjer stvari in ljudje obstajajo, s simbolnimi praksami in procesi, preko katerih delujejo reprezentacija, pomen in jezik« (Hall 2003, 25). Tu ne gre za zanikanje materialnega ali zanikanje posledic v sferi realnega, gre za uvid, da pomen ni odvisen od materialnega sveta, temveč od družbenih subjektov, ki jezikovne in druge konceptualne kulturne sisteme uporabljajo za smiselno komunikacijo z ostalimi (prav tam).

»Medijske reprezentacije so običajno produkt institucij« (Lacey 1998, 143). Lacey s tem meri na dejstvo, da ima institucija oziroma organizacija, v kateri dela novinar, večji vpliv na reprezentiranje kot pa novinar sam. Tudi institucije se, tako kot posamezniki, med sabo razlikujejo glede na vrsto kriterijev, tudi glede na diskurz, v katerega so vpete. Tako Lacey piše, da je »v medijskih študijah povsem običajen sklep, ki je hkrati tudi resničen, da medijskim institucijam dominirajo beli moški v srednjih letih in da se pristranost odraža tudi v produkciji novic« (prav tam). Sicer Laceyevih ugotovitev ne bomo empirično preverjali v slovenskem prostoru, a lahko domnevamo, da je situacija dokaj podobna britanski, ki je predmet Laceyeve analize in hkrati še enkrat opozorimo, da to lahko velja za večino medijskih institucij, zelo verjetno pa ne za vse, ker tudi v medijskem prostoru obstaja pluralizem diskurzov, ki jih »kupujejo« potrošniki medijske produkcije in tako obstajajo tudi mediji, ki širijo npr. feministični ali kateri koli drug diskurz.

8 Sporočanje in množični mediji

Vemo, da ima sporočanje omejen učinek in da je pogojeno z več dejavniki. Argumenta, ki ga slišimo ali preberemo, ne bomo nujno tudi ponotranjili. Schramm določi štiri dejavnike, ključne za uspeh sporočanja:

Sporočilo mora biti oblikovano in poslano tako, da pritegne pozornost predvidenega naslovnika ... uporabljati (mora, op.a.) znake, ki se nanašajo na skupne izkušnje vira in naslovnika, da bi lahko pomen »spravilo skozi«, zbuditi (mora, op.a.) osebne potrebe pri naslovniku in mu ponuditi nekaj načinov njihove zadovoljitve in ponuditi način zadovoljitve potreb, ki ustreza skupinski situaciji, v kateri je naslovnik ... (Schramm 1999, 60).

Stopnja ponotranjenja sporočene vsebine je torej odvisna od tega, v kolikšni meri izpolnjujemo zgornje dejavnike. Bolj sporočilo izpolnjuje zgornje pogoje, bolj ga bomo ponotranjili. A tudi posamični množični mediji imajo omejen vpliv in doseg, imajo različna občinstva⁷, na posameznikovo razumevanje medijske vsebine pa vpliva poleg zgornjih dejavnikov in lastnosti posameznika še vrsta spremenljivk. Pozicioniranje vsebine (ali je članek na naslovnici, rubriki črne kronike ali strani s političnimi vsebinami), izbira slikovnega/video/zvočnega gradiva, izbira naslova, medij, v katerem se vsebina pojavi, lastnosti avtorja so vse dejavniki, ki vplivajo na razumevanje članka, preden ga sploh začnemo brati/poslušati/gledati. Tudi če so vsi pogoji za uspešno sporočanje izpolnjeni, pa ima posameznik še druge kriterije, s katerimi si pomaga pri filtriranju vsebin, pri ugotavljanju, ali je posredovana vsebina »resnična«. Posameznik namreč vsebine množičnih medijev popolnoma nekritično sprejema zelo kratek čas. Potter pojasnjuje, da se kritično sprejemanje razvija hkrati z ostalimi kognitivnimi sposobnostmi in da se skepsa glede realnosti razvije popolnoma pri večini okoli dvanajstega leta (Potter 2008, 160). Hallova je na podlagi študij fokusnih skupin prišla do šestih kriterijev, s katerimi posameznik ocenjuje realnost medijske vsebine. Posameznik v tem procesu ne uporablja nujno vseh kriterijev oz. imajo od posameznika do posameznika različni kriteriji različno težo⁸. Prvi je dejanskost (*factuality*) ki nam pomaga ugotoviti, ali se je sporočano dejansko zgodilo, drugi je verjetnost (*plausibility*),

⁷ Občinstva se ne formirajo samo okoli posamičnega medija, lahko se tudi bolj specifična in se formirajo samo okoli določenega novinarja, rubrike, oddaje, časa predvajanja ...

⁸ Odkrila je tudi, da obstaja povezava med spolom in pomembnostjo enega ali drugega kriterija.

ki nam pove, ali se sporočano lahko zgodi. Tretji kriterij je značilnost (*typicality*), ki nam pomaga ugotoviti, ali se sporočano zgodi običajno. Naslednja dva sta čustvena angažiranost (*emotional involvement*), ki pojasnjuje, do katere mere so prejemnikova čustva in identiteta vključeni v sporočilo, in zaznavna prepričljivost (*perceptual persuasiveness*), ki nam pove, ali znaki sporočila delujejo resnično. Zadnji kriterij je narativna konsistenca (*narrative consistency*), ki se nanaša na zaplet, na zgodbo sporočila in ali so sekvence naracije smiselne in verjetne.

Glede na napisano bi lahko argumentirali, da novinarji dejansko ne »poročajo«, temveč osmišljajo dogodke skozi medijski diskurz, posamezniki pa njihove »pogled« sprejmejo ali pa ne. Vloga osmišljanja je tako pomembna, ker novinarji prek tega procesa nenehno disciplinirajo družbeno obnašanje in postavljajo in ohranjajo družbene norme. Tvorijo elito, »ki definira deviantnost in s pomočjo medijev skrbi za neprestano izrekanje glede primernih meril vedenja na vseh organiziranih področjih življenja ... Novinarji so skratka osrednji akter reprodukcije reda« (Ericson, Barandek in Chan v Hartley 2004, 182).

9 Zakaj fokus na množične medije?

»Informacija je valuta demokracije« (Jefferson) in v sodobnem svetu so množični mediji, ki jih v komunikološki terminologiji lahko poimenujemo tudi sporočanje inštitucije, prevladujoči distributerji informacij⁹, na podlagi katerih se odločamo o vrsti različnih problemov. Za politologa so zanimivi, ker dosežajo široke množice. V kompleksni družbi so prevzeli funkcijo sporočanja. Politolog in pionir na področju medijskih študij Harold Laswell je njihove funkcije povzel v tri sklope: nadzor nad svetovnim dogajanjem, interpretacija pomenov dogodkov in socializacija posameznikov v njihove kulturne okvire (Laswell v Graber 2010, 5). So del tako imenovane javnosti oziroma javne sfere, ki je sestavljena iz vrste institucij komuniciranja (množični mediji so samo ena od njih), ki polnijo vmesni prostor med državo in zasebno sfero. Polje javnega naj bi delovalo kot prostor, kjer se posamezniki združujejo, da delujejo politično – je prostor, kjer se udejstvuje buržoazna politika (Ernst v McNair 2003, 20). To je polje, kjer se izmenjujejo informacije in ideje, kjer se producira in izmenjuje védenje, ki je osnova za odločanje o skupnih zadevah. Iz tega zornega kota je funkcija medijev po Gripsundu, da delujejo kot platforma za nepristransko¹⁰, racionalno in kritično javno diskusijo o skupnih interesih v kulturi in politiki na splošno (Gripsund v McNair 2003, 19).

Vendar kritični pogled na funkcioniranje množičnih medijev razkrije, da ne delujejo popolno, kot opisuje Gripsund. Prvič, državljani se ne odločajo vedno racionalno. Drugič, množični mediji niso objektivni, kot bom na kratko razložil pozneje, in tretjič, množični mediji so ekskluzivni, kar dobro pojasni Nancy Fraser: *mainstream* medijsko okolje radikalnim družbenim teorijam ni naklonjeno, ker sama ideja »javnosti«, kot jo je zastavil Jürgen Habermas, marginalizira posamične družbene skupine (Fraser v Boykoff 2007, 19). Hkrati Habermas opozarja na proces komercializacije množičnih medijev, ki pomeni slabljenje množičnih medijev kot prostorov za učinkovito javno politično sfero in racionalno diskusijo političnih vprašanj (Habermas v Fairclough 1995, 44). Poleg najbolj očitnega procesa v medijih – komercializacije – pa se kritika njihove funkcije kot prostora javne debate nanaša tudi na moderirano debato (*orderly deliberation*) kot

---

⁹Nasproten trend se izrisuje prek spletnih medijev in avtonomizacije produkcije novic na spletu, a tudi ta trend že ogroža naraščajoča cenzura, povečini s strani nacionalnih držav.

¹⁰O izmuzljivih pojmi, kot so nepristranskost ali objektivnost več na strani 62.

pomemben element javnega. Ta »lahko služi kot maska dominacije, še posebej ko se retorika neke disidentske¹¹ skupine (vsakega anarhista lahko smatramo za disidenta, op. a.) konstruira kot nasprotujoča /.../ demokraciji. Javne razprave (*deliberative processes*) se nagibajo k favoriziranju dominantnih skupin na račun podrejenih« (Fraser v Boykoff 2007, 19). Tu je vidna kontradiktornost ideje »javnega«; politične in medijske prakse, ki bi morale prispevati k svobodi, avtonomiji in zagotavljati širok nabor idej in znanja, ki omogoča resen razmislek o družbenih problemih ali razvoju, dejansko omejujejo in izključujejo posameznike in skupine ter njihove ideje iz javnega diskurza, kar siromaši kvaliteto javne razprave. Če torej ugotovimo, da so informacije, na katerih temelji politično (ne)udejstvovanje, pomanjkljive in če se, kot so dokazovali Lippman, Gramsci in Chomsky¹², konsenz v javnosti ustvarja in ne dosega, potem je to velika pomanjkljivost v obstoječem politično-družbenem sistemu. A to ne bo predmet analize, saj se v diplomski nalogi ne ukvarjam s sistemskimi napakami. Ne bom dokazoval, da so informacije o anarhizmu, ki jih preko množičnih medijev dobijo državljani, nepopolne in parcialne in da popačijo realno sliko anarhizma. Bom pa s preverjanjem na začetku postavljene hipoteze ugotovil, ali imajo vsaj osebe, ki generirajo vsebino v množičnih medijih, o anarhizmu dovolj jasne predstave, da ga nadalje reprezentirajo, kolikor se da »pravilno«, ali pa so pogoji za to onemogočeni že v izhodišču.

Raziskave kažejo, da predstavljajo množični mediji za veliko večino ljudi danes glavni vir informacij o politiki (McNair 2003, 23). Kako pomembni so mediji za politiko, se lahko prepričamo, če pozorno spremljamo nastope politikov ali pa sledimo transformaciji »tipičnega« politika hkrati z razvojem množičnih medijev. Politiki so danes medijske osebnosti, česar se dobro zavedajo tudi sami. Politiki danes že v političnem diskurzu naslavljajo javnost, ker od množičnih medijev pričakujejo, da bo njihovo sporočilo posredovano¹³. Fairclough diskurz množičnih medijev identificira kot ključno zunanjo povezavo političnega diskurza¹⁴ (Fairclough 1995, 183). Množični mediji imajo danes torej ključno vlogo v konstrukciji družbene realnosti in imajo moč,

---

¹¹ Z »disidentske skupine« po Boykoffu označujemo »posameznike in skupine, ki 1) javno nasprotujejo obstoječim strukturam moči, 2) so dejavne v neinstitucionalnih, nasprotujočih praksah, tudi če so fleksibilni in torej dejavni v in izven institucionalnih kanalov političnega odločanja in 3) imajo manjšinska (marginalna) stališča glede dominantnega političnega diskurza (Boykoff 2007, 20).

¹² S pomembno razliko, da je Lippmann ustvarjanje konsenza jemal za potrebno, če to služi višjim ciljem, ki jih družba ni sposobna uvideti (Lippman 2007, 142), medtem ko Gramsci in Chomsky do »ustvarjanja« konsenza ohranjata kritično distanco.

¹³ Dober primer je prenos parlamentarnih zasedanj.

¹⁴ »Zunanje« se nanaša na Bourdiejevo dvojno determiniranost političnega diskurza in se razlikuje od »notranjih« determinant – elementov in procesov znotraj avtonomnega polja politike.

da krojijo prihodnost. Prinašajo nam informacije in mnenja o svetu, vendar te informacije niso objektivne. Edelman pravi, da »koncepti in kategorizacije, ki jih konstruira jezik, niso (samo, op. a.) orodja izražanja, temveč močni ustvarjalci naše realnosti« (Edelman v Boykoff 2007, 176). John Hartley piše, da so novinarji »vizionarji resnice« (Hartley 2004, 181), skozi proces vizualizacije svojim občinstvom posredujejo podobe nereda, preko katerih se konstituira vizija reda in hkrati »vplivajo na prakse nadzorovanja, ki so v skladu s temi vizijami« (Ericson, Barandek in Chan v Hartley 2004, 182).

Medijsko okolje je dinamično, polno kompleksnih in tudi kontradiktornih procesov. Bralec lahko ob branju tega poglavja dobi precej tesnoben občutek, da so mediji disfunkcionalni in da je v ozadju vseh vsebin skrita namera spreminjanja našega mišljenja, čemur bi se seveda rad izognil, ker je takšna slika nepopolna. Kot ugotavlja Fairclough, medijske vsebine res delujejo ideološko in so instrument družbene kontrole in reprodukcije obstoječega sistema, a hkrati delujejo kot kulturna ponudba na trgu medijskih vsebin, ljudi tudi zabavajo in obveščajo (Fairclough 1995, 48). Zgoraj navedene dejavnike sem nanizal tudi zato, da prikažemo stanje, v katerem je njihova vloga, čeprav dokaj velika, še vedno omejena.

10 O anarhizmu

Na začetku tega poglavja je treba pojasniti etimološki izvor besede »anarhizem«, ki ima korenine v stari grščini. Besedo tvorita predpona an-, ki pomeni »brez« in koren – archos, ki pomeni »vladar« oziroma »nadrejeni«. Anarhija bi torej v dobesednem prevodu pomenila stanje brez vladarja, kar sicer največkrat uporabljena sopomenka »kaos« je, vendar pa je kaos anarhiji podpomenka in je torej samo ena od možnosti v stanju »brez vladarja«. Reduciranje anarhizma na kaos je verjetno posledica naklonjenosti oz. navajenosti na avtoritarne strukture in vzorce, ki vodijo v prepričanje, da so organizirani medčloveški odnosi možni samo ob vzpostavitvi avtoritete oz. »archosa« - nadrejenega. Vodovnik ugotavlja, da »povezovanje anarhizma z nasiljem in kaosom temelji na vsaj dveh zmotnih predpostavkah: prvič, da je tam, kjer ni oblasti in avtoritete, nered; in drugič, da tam, kjer obstaja močna oblast in stroga avtoriteta, vladata svoboda in red« (Vodovnik 2010, 19).

Vendar pa moram glede na vsebino diplomske naloge, ki je osredotočena prav na razumevanje anarhizma, podati nekaj pogledov na to, kaj anarhizem je, prav tako pa bomo zaradi empiričnega dela diplomske naloge v nadaljevanju primorani postaviti (umetne in arbitrarno določene) meje.

Nekateri definirajo anarhizem kot podkategorijo širšemu teoretskemu diskurzu socializma. Adolph Fischer pravi, da je »vsak anarhist ... socialist, ni pa vsak socialist tudi anarhist« (Fischer v Guerin 1980, 11). Mogoče je za slovenskega¹⁵ bralca ta opis dober uvod, saj nakazuje na sorodnost idej med anarhističnim in socialističnim gibanjem¹⁶. O povezanosti lahko govorimo, ker obe teoriji temeljita na marksističnih dognanjih o vlogi privatne lastnine in akumulaciji kapitala. Obe teoriji družijo zavračanje izkoriščanja »človeka po človeku«, izkoriščanja torej, ki je posledica akumulacije kapitala¹⁷ in stremljenje k bolj egalitarni družbi. Si pa močno nasprotujeta pri vprašanju svobode, ki jo socialisti v razmerju do enakosti razumejo kot binarno ekskluzivno

---

¹⁵ S sklicevanjem na slovensko ozemlje se nanašam predvsem na dejstvo, da imajo kot točko reference prebivalci na tem ozemlju lastno izkušnjo z državnim socializmom.

¹⁶ Gibanji imata tudi skupno zgodovino, saj obe izhajata iz nekdanjega enotnega delavskega gibanja, do razkola pa je prišlo na haaškem kongresu leta 1872, ko je različno razumevanje nosilca revolucije in načina izvedbe pripeljalo do izključitve Bakunina in prevlado marksistične struje.

¹⁷ Anarhistična kritika se ne omeji samo na ekonomsko eksploatacijo, temveč zavzema kritično pozicijo tudi v razmerju do drugih vrst izkoriščanja (glede na spol, raso, itd.).

razmerje dveh idealov za razliko od anarhistov, ki verjamejo v možnost hkratnega soobstoja in ju celo povezujejo v nerazdružljivo celoto – en ideal je drugemu komplementaren. Trdno verjamejo tudi v svobodo, kar nas pripelje do druge teoretske struje, ki tvori velik del anarhizma – liberalizem. Rucker je anarhizem opisal celo kot sotočje dveh velikih tokov – socializma in liberalizma (Rucker v Vodovnik 2010, 75). Zelo ilustrativen je Walterjev opis tega razmerja: »(K)ot liberalci, anarhisti želijo svobodo, kot socialisti, anarhisti želijo enakost. Vendar se ne zadovoljimo zgolj z liberalizmom ali socializmom. Svoboda brez enakosti pomeni, da so revni in šibki manj svobodni kot bogati in močni, medtem ko enakost svobode pomeni, da smo vsi sužnji ... Ključen prispevek anarhistov k politični teoriji je spoznanje, da sta svoboda in enakost pravzaprav ista stvar« (Walter v Vodovnik 2010, 76). Kropotkin je s podobno dikcijo povzel svoje pogled na anarhizem, ki naj bi bil brez-vladna (*no-government*) verzija socializma. (Kropotkin v McKay 2008, 21).

Sam verjamem, da je bistvenega pomena argumentiranje in da je implementacija posamičnih idej, ki jih vključuje anarhizem, v vsakdanje življenje bolj pomembna, kot pa vsebinska prerekanja o izvoru in lastitev idej s strani ene ali druge teoretske struje. Tudi Timm zapiše: »Po tridesetletnih izkušnjah v liberterškem (anarhističnem, op. a.) gibanju se ne morem odločiti za kako določeno etiketo: preveč se čutim zavezanega vsebinsko zastopati svoje cilje in ne sklicevati se na kakršne koli »izme«« (Timm 1986, 634). Je pa tančica nerazumevanja zakrila anarhistično gibanje že ob samem nastanku, odgrnjena pa ni bila do danes. K temu je veliko prispevala sama beseda in večna asociacija na anarhijo kot kaos. Po nepotrebnem pa so k zmedi prispevali tudi prvotni zagovorniki (npr. Bakunin in Proudhon), ki so besedo »anarhija« uporabljali za opis stanja po izvršenih fundamentalnih družbenih spremembah, ko naj bi bila družba racionalna, solidarna, svobodna in stabilna, hkrati pa so se z »anarhijo« nanašali tudi na anarhijo v pomenu neorganiziranosti, kaosa in nemira (Guerin 1980, 10). Berkman je kot enega od dveh dejavnikov za realizacijo anarhizma v praksi poleg (ne)znosnosti življenjskih razmer identificiral tudi razumevanje anarhističnih pogledov v javnosti in natančneje med izkoriščanimi (Berkman 2006, 21), ki se, če sprejmemo njegovo tezo, od leta 1928, ko je bila knjiga napisana, do danes še ni zadosti spremenilo.

Vsak anarhist ima lastno predstavo o tem, kaj in kakšen je anarhizem – med seboj si tudi nasprotujejo in se na mnogih točkah ne strinjajo. Za anarhizem bi zaradi visoke

stopnje heterogenosti idej težko rekli, da je zaokrožena, koherentna miselna tradicija, še posebej, če v isti koš dajemo Stirnerja in Kropotkina, Malatesto in Chomskega. A je vsem skupna vizija »boljšega« sveta – brez izkoriščanja, v svobodi in sožitju, kjer se potrebe zadovoljujejo v skladu s potrebami in ne zmožnostmi.

Anarhisti so zagovorniki cele vrste progresivnih pozicij, ki jih bijejo aktivisti raznovrstnih drugih družbenih gibanj in interesnih združenj, čeprav te pozicije niso centralne v anarhističnem boju (ali pa se z njimi prekrivajo), ki je vedno usmerjen proti ekonomskemu izkoriščanju in za svobodo¹⁸, prav tako pa je o teh pozicijah med anarhisti še manjši konsenz kot pri ključnih pozicijah. Nekateri izmed teh bojev so že bili dobljeni ali pa je anarhistična pozicija do konkretnega socialnega problema vsaj prešla v dominantni družbeni diskurz (npr. enakost spolov), večina pa jih je še aktivnih, pri teh pa se anarhisti od nosilcev oz. vidnih predstavnikov nekega gibanja po navadi razlikujejo po identificiranju vzrokov za te družbene probleme, ki jih poskušajo razumeti strukturno (okoljska problematika, nacionalizem). Seveda pa obstajajo tudi vprašanja, kjer so tudi znotraj anarhizma popolnoma nasprotujoče si struje (npr. religija). V diplomski nalogi tem pozicijam ne bom posvečal veliko pozornosti (osredotočil se bom na ključne skupne ideje, predstavljene v nadaljevanju), za boljše razumevanje širokega spektra vprašanj, ki jih pokriva dežnik anarhizma, pa bom na kratko naštel nekaj takšnih progresivnih stališč: enakost spolov, varovanje okolja, mirovništvo, nasprotovanje vsem ksenofobnim praksam, proti-imperializem, idr.

---

¹⁸ Čeprav ne obstaja nikakršna anarhistična »prioritetna lista« družbenih problemov, ki so bolj ali manj pomembni.

11 Namesto poglavja o genealogiji

V tem kratkem poglavju se dotaknem samo posamičnih pojavnosti »anarhističnih« idej v zgodovini, ki pa niti približno ne zaobjamejo celotnega razvoja in geneze anarhističnih idej. Ne predstavljajo linearnega razvoja neke (anarhistične) ideje, niti urejenega kronološkega prikaza pojavnosti. Četudi bi verjeli, da je tak sistemski in vseobsegajoč prikaz mogoč, za to v tem diplomskem delu ni prostora, niti ni celoten razvoj bistven za namen tega poglavja. Namen je prek časovno in prostorsko povsem različnih primerov prikazati pestrost možnih vplivov na anarhistično teoretsko tradicijo in hkrati prikazati sporadičnost pojavljanja »anarhističnih« idej, ki sugerira na univerzalnost človekovega stremjenja po večji svobodi in demokraciji ne glede na kulturo, kraj ali čas¹⁹ ter opozoriti na popolnoma različne okoliščine, v katerih so anarhistične ideje vznikale, četudi mnogi izmed akterjev v omenjanih primerih tega znaka (anarhizma) niso uporabljali za označevanje njihovih idej.

Anarhizem kot teorija se dotika mnogih drugih teoretskih vej in, tako kot ostale, je iz njih tudi črpal. Zato pri opisovanju anarhizma pridemo do problema, saj je anarhistična dediščina zelo raznolika, izvira iz različnih struj, hkrati pa znotraj anarhističnega gibanja obstajajo različna mnenja o pomenu in obsegu. Tako kot je na primer anarhizem črpal pri zgodnejših teoretskih tradicijah, tudi druge struje ponotranjajo ideje, včasih lastne samo anarhizmu. Nekateri menijo, da je anarhizem možno dokaj jasno zamejiti in tudi poudarjajo nujnost jasne diferenciacije (Schmidt in van der Walt 2009, 19), nekateri pa ga dojemamo kot široko množico idej, ki jih ni enostavno kategorizirati, saj posamične ideje, ki skupaj tvorijo anarhistično misel, vključujejo tudi drugi - mogoče z anarhizmom celo nezdružljivi - diskurzi in teoretski tokovi. »Anarhizem ... nikoli ni bil rezultat posameznih anarhističnih »mislecev«, pač pa je vedno bil, je in bo stvar ljudi« (Vodovnik 2010, 6). Ne gre za monoliten idejni blok, temveč za fluiden tok, v katerega lahko umestimo vrsto idej, ki anarhistični misli dajejo videz kontradiktornosti, a ji obenem razširjajo možnosti njene prilagodljivosti (Vodovnik 2010, 17). Zato obstaja veliko mnenj o tem, kaj anarhizem je, prav tako obstajajo poskusi sistematizacije njegovih različnih struj, o katerih ni konsenza, je pa v grobem vsem lasten socialistični

---

¹⁹ Hkrati bralca opozarjam na evropocentričnost tega zapisa, ki jo skušam nevtralizirati z navajanjem nekaterih »zunanjih« primerov. Dobra stran poudarka na evropskih izkušnjah pa je dejstvo, da s prezentacijo prav teh evropskih praks anarhizem izgublja prizvok eksotičnosti in utrjuje zmožnost njegove pojavnosti v tem prostoru in času.

moment nasprotovanja ekonomskemu izkoriščanju in vztrajanje pri libertarnem idealu svobode. »(E)mancipacija človeka od represije kapitalizma kot tudi države (*government*) pomeni, da anarhistični sistem postane sinteza dveh močnih miselnih tokov, ki zaznamujejo naše stoletje (socializem in liberalizem v 19. stoletju, op. a.)« (Kropotkin 1970, 53).

Nekateri so struje poskušali deliti glede na metode doseganja boljše družbe (individualistični nasproti socialnemu, militaristični nasproti pacifističnemu), glede na stopnjo povezave z drugimi teorijami (libertarni anarhizem nasproti anarhokomunizmu), poleg teh pa je še mnogo struj, ki se vsaka na svoj način odmikajo od glavnega toka in so poimenovane vsaka s svojimi imeni (religiozni anarhizem), pa razlike znotraj posamičnih struj (anarho-sindikalizem), k zmedu pa pripomorejo tudi različna pojmovanja za iste ideje (libertarni socializem - anarhizem). Na tem mestu ni potrebno njihovo podrobnejše opisovanje, dovolj bo, da smo našli nekaj primerov za ponazoritev raznolikosti teoretske dediščine anarhizma, v nadaljevanju se bomo raje dotaknili miselnih tokov in teorij v preteklosti, za katere bi lahko argumentirano trdili, da vsebujejo elemente, danes inherentne anarhizmu.

Tako so že v zibelki evropske filozofske tradicije obstajali misleci in šole, ki so šle proti toku tedanjega prevladujočega pogleda na medčloveške odnose. Mnogi anarhisti med prvimi tradicijami, ki jih je mogoče povezovati z anarhizmom, navajajo stoike in kinike. Vprašanje je sicer, v kolikšni meri so bili le-ti res v nasprotju z večinskimi prepričanji tistega časa (Bracht Branham in Goulet-Caze 1997, 104) in v kolikšni meri lahko med njimi in današnjimi anarhisti vlečemo vzporednice, je pa nedvomno, da so gojili določena prepričanja, s katerimi bi se lahko poistovetili tudi današnji anarhisti in ki so bila v popolnem nasprotju z uveljavljenimi prepričanji tistega časa. Tako je Diogen²⁰ že v 4. stoletju pr.n.š. na vprašanje, od kod je, odgovoril, da je državljani sveta (*kosmopolitês*) in se tako smatra za prvega predstavnika kozmopolitanizma (Kleingeld in Brown 2011), Bracht Branham in Goulet-Caze pa argumentirata, da so Diogen in kiniki na splošno nasprotovali polisu, ker naj bi bil »proti naravi« (Bracht Branham in Goulet-Caze 1997, 107). Ta argument »nenaravnosti« prikaže majave temelje preveč brezskrbnih in neutemeljenih primerjav, ko želimo sodobna prepričanja legitimizirati s podobnimi stališči v preteklosti, razlogi za zagovarjanje določene ideje (ali v tem

---

²⁰ Eden izmed prvih posameznikov, ki jih uvrščamo med kinike.

primeru nasprotovanje državi/polisu) pa so lahko popolnoma drugačni. Čeprav mnogi anarhisti verjamejo v sožitje z naravo in okolju prijazen razvoj, sodobni anarhizem ni neka protimodernizacijska struja oziroma ne idealizira »naravnega stanja«, medtem ko so kiniki idealizirali »naravnost« samo na sebi; posameznik naj bi bil srečen, ko je v harmoniji z naravo.

Vodovnik navaja anarhistične aspiracije tudi med daoisti in zen budisti v času 5. st. pr.n.š. Vzporednice vleče med anarhizmom in temeljnim konceptom daoizma wu-wei, ki ga preveva močan libertarni duh in zavračanje dominacije. Če je »an-arhos« stanje brez vladarja je »wu-wei« odsotnost vsiljene avtoritete (Vodovnik 2010, 55).

Na evropskih tleh obstaja več gibanj oz. skupin, ki so delno vključevale anarhistične ideale, a jih običajni bralec zaradi zgodovinsko močnega in kontinuiranega vpliva Rimokatoliške cerkve verjetno prej pozna kot manifestacije herezije kot pa pojavnosti naprednih idej. Čeprav je nasprotovanje dominantni veri verjetno res definiralo njihovo identiteto bolj kot pa anarhistične prvine njihovega medsebojnega organiziranja, se verskim distinkcijam na tem mestu ne bomo posvečali. Dva primera heretikov, ki so uvajali organiziranje s posamičnimi anarhističnimi načeli, sta Bratovščina svobodnega duha iz 13. in 14. stoletja, ali pa Anabaptisti iz 16. stoletja, ki jih Katoliška enciklopedija tudi v 21. stoletju še vedno diskreditira kot »nasilno in ekstremno radikalno telo eklesiastično-civilnih reformatorjev« (Catholic Encyclopedia 2011). Obe omenjeni skupini družijo nasprotovanje (državni in verski) avtoriteti in skupnostna raba lastnine.

V 17. stoletju so se ob koncu angleške državljanske vojne na ozemlju Surreya začeli kmeti samoorganizirati in obdelovati skupno zemljo, ki je niso »posedovali«. Eksperiment je bil kratkega daha, kmalu so se posestniki in vlada reorganizirali in skupnost tudi s pomočjo nasilja razbili, je pa primer vseeno dokaj pomemben, ker je Winstanley, začetnik »Diggerjev«, kot se je skupina imenovala, v pamfletu iz leta 1649 prvič tako jasno zapisal anarhistične ideje (čeprav brez anarhističnega poimenovanja); da moč kvari, da je svoboda nezdržljiva z lastnino (kapitalom) in da so lahko ljudje svobodni le v družbi brez vladarjev, kjer se delo in njegovi rezultati delijo (Encyclopaedia Britannica 2011).

Verjetno najbolj znan primer »anarhizma v praksi« je pariška komuna, ki je imela pomembne posledice tudi za razvoj anarhistične teorije in ki je na tem mestu zaradi obilice dostopnega gradiva ne bomo opisovali kronološko, ampak bomo samo na kratko utemeljili njeno relevantnost in pozicijo v razvoju anarhističnega diskurza²¹. V samem procesu njenega nastajanja je komuna pridobila zgodovinsko vlogo, kjer se državne oblasti ni prevzemalo, temveč razbijalo. Interpretacija, ki sledi Marxu, komuno utemeljuje kot neposredno antitezo imperiju, Badiou pa njeno pomembnost utemeljuje z ugotovitvijo, da so »pariški delavci 18. marca 1871 prvič v zgodovini revolucionarno mobilizirali množico (in, op. a.) postalo je pomembno izumljati znotraj potekajoče revolucije ... nove forme za proletarsko državo« (Badiou 2006, 269). Vsakršno večje gibanje, ki je bilo vpisano v zgodovino proletarskega boja tako pred kot po komuni, je izhajalo iz predpostavke, da je končna posledica prevzem oblasti s strani ene izmed različnih političnih frakcij. Takšnemu dožemanju politične realnosti predstavlja komuna izjemo, saj je »prvič in do danes edinkrat prelomila s parlamentarno usodo političnih in delavskih gibanj« (Badiou 2006, 272). Poglavitna posledica komune ni bila odprava vladajočega razreda in njihovih politikov, temveč (začasni) prelom s tradicijo sledenja delavcev in proletariata elitam, pa naj bodo to reakcionarne sile ali »avantgarda« profesionalnih revolucionarjev, v komuni so se ljudje iz političnih objektov prelevili v subjekte.

Zapatisti niso prva skupina, ki je poprijela za orožje in se spopadla z vlado, vendar pa se vseeno močno razlikujejo od prejšnjih gibanj, poleg dejstva, da so se izjemno hitro transformirali v mirovno gibanje, pri njih ni prisotna želja po oblasti. »Kar iščemo, želimo in potrebujemo je, da ljudje ... moči ne pridobijo, temveč izvajajo« (Libcom 2006). Hkrati je to eden izmed večjih uspešnih primerov anarhističnega organiziranja po Pariški komuni. Za zapatiste je, čeprav delujejo v skoraj vojnih razmerah, značilna odsotnost hierarhije ter podrejenosti vojske prebivalcem. So primer spontane samoorganizacije zatiranih, kar je poleg dejstva, da svetu kažejo realno alternativo pretečemu neoliberalizmu, razlog, da jih poleg nasprotujočih ideoloških struj (konzervativci, neoliberalci) kritično obravnavajo tudi mnogi ideološki zavezniki – levičarji. *Subcomandante* Marcos pravi:

---

²¹ Enako velja za naslednji odstavek o Zapatistih.

Kar moti Pentagon je, da ko v računalnik vtipkaš Zapatista, se ne pojavi nič v zvezi z Moskvo, Havano, Libijo, Bosno ali katero drugo skupino. Levica pa navajena na enak način razmišljanja pravi: »Ne spadajo nikamor«. Ne vidijo, da bi lahko bilo nekaj novega, kar bi bilo treba teoretizirati. Pravijo: »Ubogi ljudje ne vedo kaj hočejo, moramo jim pomagati... ...nimajo programa, dajmo jim program, nimajo strank, dajmo jim stranko, nimajo voditelja, dajmo jim voditelja« (prav tam).

12 Relevantnost anarhističnih postulatov

Za večinsko prebivalstvo v Sloveniji so anarhistične družbene pojavnosti nepredstavljive, znotraj sfere političnega v Sloveniji je anarhizmu odmerjena vloga na margini oziroma mu je vstop v politično areno uspešno onemogočen. Zaradi raznolikih dejavnikov (enega izmed njih bom poskušal razkriti v nadaljevanju diplomske naloge) anarhistična misel ne zmore doseči vpliva na obstoječe odločevalske strukture, kakršnega so dosegle druge teoretske struje (npr. neoliberalizem, etatizem, korporativizem). Ilustrativen je Zadnikarjev opis razumevanja anarhizma v Sloveniji, ki je sicer osredotočen na mlade generacije, a vseeno nazorno prikaže doseg anarhističnih idej, ki ni segel niti do skupin in subkultur, ki so jim že po naravi bližja radikalna stališča: »ko sta se v mladinskih subkulturah zahoda razraščali politična teorija in praksa anarhizma in zapolnjevali novolevičarsko ali boljševisistično praznino, so »pankerji« v Sloveniji anarhizem razumeli na ravni malomeščanske semantike: kot kaos ...« (Zadnikar v Vodovnik 2010, 18).

Ko govorimo o relevantnosti anarhizma, se seveda ponovno moramo vprašati oziroma natančneje določiti, kateri oziroma kakšen anarhizem imamo v mislih. Puristična pozicija vztrajanja na interpretacijah in rešitvah anarhističnih teoretikov, ki so razvijali teorijo na podlagi izkušenj v 19. stoletju, je seveda nesmiselna. Čeprav je njihovo delo dragoceno in še vedno uporabno, kar utemeljuje tudi matematik in kibernetik McEwan, ko zapiše, da sta Kropotkin in Landauer že zgodaj dojela kompleksno mrežo spreminjajočih se družbenih odnosov, korelacij in vzajemnosti, ki je neodvisna od avtoritarne prisile (McEwan v Perlin 1979, 40), pa ga je nesmiselno nekritično aplicirati na spremenjene razmere 21. stoletja, kot da se družba od nastanka tekstov, ki jih smatramo za klasike, ni spremenila.

V iskanju konstruktivnih anarhističnih izhodišč za transformacijo družbe se človek lahko hitro izgubi med eskapističnimi pozivi k bojkotu sistema in življenju v komunah, trmoglavim vztrajanjem na spontanosti (organiziranja), zavračanjem kompleksnejših oblik organiziranja in romantičnim povečevanjem ter mistifikaciji revolucije in boja proti oblasti. Te pozicije krepijo stereotip o anarhistih kot utopistih in sanjačih z dobrimi nameni ter popolnoma nerealističnimi konkretnimi predlogi sprememb, ki bi družbo radi povrnili v neko idilizirano predmoderno stanje. Sam verjamem, da anarhizem, kot

ga razumejo te skupine, ne more biti in nikoli ne bo obstoječa družbena ureditev, da pa lahko anarhistična načela apliciramo tako v individualnih kot tudi v družbenih interakcijah z okolico. Anarhizem vidim kot permanentno pozicijo kritične drže do družbenih institucij in procesov, ki omogoča širjenje načela svobode v politični, ekonomski ter vseh drugih sferah – kot vrsto načel, ki legitimirajo boj proti obstoječim in novim pojavljajočim se oblikami izkoriščanja in dominacije. Verjamem, da je anarhizem bolj koristno misliti kot usmerjenost v razvoju, kot strategijo, kot tendenco namesto neke končne, finalne ureditve in da se pri implementaciji omenjenih načel nahaja resnični potencial anarhistične misli.

13 Pojavljanje in odsotnost anarhizma v množičnih medijih

Za potrebe te diplomske naloge mi ni treba natančneje definirati že naštetih funkcij, ki jih imajo množični mediji v družbi, bi pa na tem mestu moral izpostaviti vsaj še eno politično (dis)funkcijo medijskega sporočanja procesa, to je postavljanje prioritet pri tematiziranju - proces, ko mediji arbitrarno določajo, katere informacije oz. novice so »vredne« sporočanja (*agenda setting*). McNair ugotavlja, da večina strokovnjakov to funkcijo izpostavlja kot najpomembnejšo v povezavi s političnimi procesi (McNair 2003, 52). To medijem podeljuje takšno moč, da mnogi o njih govorijo kot o četrti veji oblasti. Ta »četrti veja« je v stalnem dialektičnem odnosu z ostalimi tremi, ker so »učinki medijev vključeni v delovanje političnih akterjev, tako kot je delovanje političnih akterjev reflektirano v novinarskih formulacijah« (Molotoch in drugi v McNair 2003, 54). Anarhizem se pri *agenda settingu* ne uvršča visoko med prioritete teme, o katerih se poroča. Wright opozarja na konformizem in oviranje družbenih sprememb, »če javna narava množičnega sporočanja omejuje njegovo uporabnost za družbeno kritiko« (Wright 1999, 85-86), ker se v medijih, ki dosežejo veliko število ljudi, »zaradi preudarnosti vsebina običajno odvrne od spornih tem in družbene kritike« (Wright 1999, 86).

Anarhisti (in tudi druge disidentske skupine), ki skoraj nikoli nimajo sredstev (npr. denarja ali dostopa do pomembnih komunikacijskih kanalov) za uspešne komunikacijske kampanje, radi izkoristijo novinarsko naklonjenost novim, še ne predstavljenim vsebinam, da javnosti poskusijo prenesti svoje sporočilo. Zato se mnogokrat poslužujejo taktik za pridobivanje pozornosti medijev, ki se lahko hitro sprevržejo v nezaželeno sliko njih ali vsebine, ki jo predstavljajo. Ko anarhistom uspe pridobiti medijsko pozornost, je to prej zaradi novinarske afinitete do novosti ali »šokantne« radikalnosti predstavljene vsebine, ki se v medijih dobro prodajajo, kot pa zaradi intrinzične vrednosti predstavljene vsebine. Neobičajne, zanimive ali radikalne akcije hitreje prodrejo v množične medije, vendar pa jih javnost (ali novinar) hitro lahko razume kot neresne, zabavljaške ali čudne. Opozoriti pa je treba tudi na nevarnost, da takšne akcije lahko zasenčijo želeni fokus ali sporočilo in da »trivializirajo kratko- in dolgoročne cilje socialnega gibanja« (Boykoff 2007, 28). Na primeru anarhističnega gibanja lahko vidimo, da je medijska pozornost dvorezen meč. »Vpliv medijev na percepcijo dejanj gibanja je dvorezen. Na eni strani rastoči del medijev javno sfero vidi

skorumpirano, za bralca/poslušalca komforten vidik, ki opravičuje neaktivnost in demobilizacijo. Na drugi strani pa medijski interes za aktivnosti gibanja hitro zbledi, če gibanje akcije ne stopnjuje ali spremeni. Ko pa se protesti stopnjujejo, mediji dogajanje še vedno pokrivajo, a dajo hitro prednost njihovim nasilnim ali bizarnim aspektom« (Tarrow v Boykoff 2007, 177).

Vendar pa mediji niso subjekti sami po sebi, sestavljajo jih ljudje, vsak s svojim sistemom vrednot in pogledov na družbo, ki jim institucija medija daje večjo moč, ugled in prestiž, kot pa če bi sporočali kot posamezniki. Ti ljudje ne »ustvarjajo« novic ali informacij, temveč pri njih lahko, podobno kot pri posamezniku, ponazorimo grobo shemo toka informacij. Informacije prejmejo iz okolja (novinarji, tiskovne agencije, PR-ovci, posamezniki), jih (novinarji) dekodirajo, uredijo, interpretirajo in ponovno vkodirajo ter posredujejo naslovnikom (gledalcem, bralcem, poslušalcem določenega medija).

To so torej osebe, katerih mnenja so zaradi vpliva in dosega pomembnejša od naključnega posameznika. Te osebe so mnenjski voditelji, ki prek komentarjev (pa tudi člankov, ki bi naj samo »posredovali« novice) interpretirajo realnost. Dnevne dogodke »zapakirajo« v narativni okvir, ki dogodek postavlja v kontekst in iz njega naredi zgodbo.

Množični mediji imajo v procesu ustvarjanja družbenega konsenza pomembno vlogo, anarhistična pozicija pa je do tega procesa kritična. V parlamentarnih demokracijah se namreč predpostavlja, da imajo vladajoči privoljenje vladanih za vodenje družbe. Na začetku 20. stoletja je Antonio Gramsci razvil kritiko pridobivanja tega privoljenja. Ugotovil je, da morajo v družbah, ki jih delijo razredne, socialne, izobrazbene idr. delitve, vladajoče elite konsenz konstantno ustvarjati, mediji pa imajo v tem procesu pomembno vlogo. To stanje je poimenoval hegemonija. Treba je pojasniti, da tu ne gre za podpiranje določene stranke ali političnega akterja znotraj sistema²², temveč za podpiranje celotnega obstoječega sistema moči. Hegemonija se nanaša na vprašanje, »kako vladajoči producirajo in vzdržujejo stanje podpore njihovi dominanci nad podrejenimi preko diseminacije in reprodukcije znanja, ki koristi njihovim interesom, in kako podrejeni sprejemajo/nasprotujejo temu znanju ... Novinarji in novinarske organizacije so ključni akterji v hegemonskih procesih« (Ericson v McNair 2003, 63).

---

²² V našem primeru kapitalizma v povezavi s parlamentarno demokracijo.

»Če Gramscijev koncept hegemonije apliciramo na medije, lahko rečemo, da so mediji tekmovalna prizorišča, na katerih različne družbene sile bijejo bitko za prevlado« (Erjavec in Poler Kovačič 2007, 23). Silnice, ki veljajo v družbi, se reflektirajo tudi na področju diskurzov, ki prevladujejo v medijih. Zato na »agendo« množičnih medijev, kot je opisano že prej, anarhistična teorija in praksa ne pride, saj mediji vzdržujejo mejo med legitimnim in nelegitimnim političnim diskurzom, kaj je legitimno in kaj ni, pa se določa glede na dominantni (kapitalistični liberalno demokratski) politični diskurz. »Mediji prispevajo k ustvarjanju konsenza tako, da o problematičnih dogodkih in procesih poročajo z naklonjenostjo obstoječemu stanju« (McNair 2003, 64).

Ker anarhizem izrazito oporeka obstoječemu sistemu, lahko zdaj lažje razumemo razloge, zakaj je njegova pojavnost v medijih nizka oziroma se v medijih pojavi, ko potrjuje stereotipno pojmovanje anarhizma, vprašanje (ne)namernosti izkrivljenega prezentiranja pa dobi politično konotacijo.

14 Diskvalifikacije anarhizma

Posameznik skoraj ne more začeti pisati teksta o anarhizmu, ne da bi najprej opozoril na napačne interpretacije in zmote. Tako že Berkman leta 1928 v uvodnem poglavju knjige o osnovah anarhizma piše o tem, kaj anarhizem ni in se šele kasneje posveti temu, kaj je (Berkman 2006, 25-26). Uwe Timm na začetku poglavja (napisanega leta 1971) pojasnjuje, kaj je za navadnega meščana anarhizem (in za tem pojasni, kako ga vidi sam): »v njem gotovo vidi predvsem kaos, nasilje, rušenje« (Timm 1986, 634).

Tudi Vodovnik zaznava napačno interpretiranje anarhističnega koncepta kot ključni problem, s katerim se je anarhistično gibanje soočalo skozi čas (Vodovnik 2010, 17). Seveda razumevanje anarhizma ni na primerljivem nivoju povsod po svetu, prav tako pa ga vsako kulturno okolje postavlja v specifičen kontekst. Tako npr. slovenskih praktičnih izkušenj in poznavanja anarhizma ne moremo primerjati s špansko ali francosko situacijo. S tem nočem sugerirati, da ni dostopnega nikakršnega gradiva (res v veliko manjši meri; Vzajemna bibliografsko-kataložna baza podatkov COBIB ob vnosu gesla »anarhizem« najde 272 zadetkov (COBIB.SI), geslo »komunizem« ima 2597 zadetkov (COBIB.SI) »liberalizem« pa ima 1462 zadetkov (COBIB.SI)) ali pa da na Slovenskem ne najdemo anarhističnega udejstvovanja v praksi, četudi se morda samo ne poimenuje ali dojema kot anarhistično.

Vse kaže, da je nanašanje na radikalne teorije družbenega napredka z znaki »anarhizem«, »anarhist«, »anarhističen« ipd. zadosti, da jih v javnosti diskreditiramo, ne da bi se poglobili v njihovo sporočilo. Ne obstaja podatek, v kolikšni meri so te diskvalifikacije namerne, a nas zgodovina uči, da se politični boj odvija tudi na polju pomenov in da anarhizem ni edina žrtev namernih pomenskih diskvalifikacij v sistemih, ki so neodzivni za predloge strukturnih²³ sprememb. Subjekti, katerih interes je ohranjanje *statusa quo*, nam prek pripisovanja neupravičenih, napačnih in zavajajočih pomenov sporočajo, da alternativa ne obstaja, da je, kot se je izrazil Churchill, naš sistem najmanj slab od vseh, da alternativne rešitve niso izvedljive v praksi. Če torej anarhizem razlagamo kot nered ali kaos, s tem (ne)hote impliciramo, da je upoštevanje anarhistične kritike obstoječih družbenih odnosov pot v destrukcijo in redukcija že

---

²³ »Strukturne« spremembe razumem kot dejanske spremembe strukture države in produkcijskih odnosov in ne kot pomen, ki je v uporabi v dominantnem političnem diskurzu – tj. večje spremembe znotraj obstoječega politično ekonomskega sistema, ki se jih poimenuje reforme.

obstoječega stanja pravic in blaginje in da se je glede na alternative najbolj smiselno zadovoljiti z obstoječim stanjem oziroma je le-to nesmiselno problematizirati.

Diskvalifikacije in napačne reprezentacije anarhistične misli so del zgodovine razvoja anarhizma. Vodovnik navaja primer žirondistov in jakobincev, ki so zagovornike federalizma in ukinjanja vlade med francosko revolucijo zmerjali z anarhisti, željnimi nereda (Vodovnik 2010, 60). Arblaster kot ključni moment v razvoju zlorabe te besede identificira dogodke maja leta 1968, ko se komunistična partija ni vključila v revolt, temveč ga je kritizirala skupaj s strukturami oblasti. Generalni sekretar Francoske komunistične partije (FKP) Marchais je takrat pozival k »razkrinkanju lažnih revolucionarjev« (Arblaster 1971, 157). Pozicija nasprotovanja protestom pa je FKP tako umestila v polje institucionalne politike in boja za oblast, ki obstoječega reda ne ogroža več. Podoben proces institucionalizacije oz. v evropskem primeru parlamentarizacije so doživljale komunistične stranke po večini industrializiranih držav in grožnja revolucije oziroma korenite spremembe produkcijskih in političnih razmerij v družbi je tako začela prihajati od drugod, od gibanj, ki se niso identificirala z do tedaj prepoznavnimi političnimi akterji. To je čas, ko se je začela udejanjati politika neposredne akcije; zavzemanja univerz, »sit-in« protesti in druge nove oblike političnega delovanja, ki jih etablirani institucionalni politični subjekti niso znali oz. mogli kategorizirati in ki so med njih vnašale strah pred izgubo moči. Te subverzivne politične subjekte je bilo treba v očeh javnosti očrniti, jih predstaviti kot nevarne obstoječe družbe, irelevantne, avanturistične in nepremišljene.

Tako sta žaljivke kot »rdečkar« in »komunist« v zahodni Evropi začela nadomeščati »anarhist« in »anarhija«.

Povezovanje napačnih idej s politološkimi termini sicer v zgodovini ni bilo omejeno samo na anarhizem in anarhiste. Napačno oziroma zavajajoče so v zgodovini bili (in so še) uporabljani tudi bolj »domači« politični pojmi, kot komunizem, demokracija²⁴, socializem, republika, itd. Pri podrobnejšem iskanju bi lahko našteali še vrsto znakov, ki so v sferi politike zlorabljeni, a je naštetih dovolj, da pojasnimo želeno sporočilo. Zaradi

---

²⁴ Demokracija je sicer zlorabljana v drugačnih kontekstih. Anarhizmu se pripisuje tuje ideje in prakse, praviloma z negativnimi konotacijami. Anarhizem se blati, uporablja pejorativno in povezuje z odklonskimi praksami, medtem ko je demokracija pojem, ki si ga lastijo subjekti, ki jim drugi takšne oznake ne bi podelili in je za razliko od anarhizma zaželena oznaka. Ponavadi se demokracija kot znak zlorablja samo-nanašalno, medtem ko napačne ideje in prakse, ki se lepijo na anarhizem, pripisujejo drugim.

zgodovinskih izkušenj s totalitarnimi in avtoritarnimi praksami je bila na tleh držav bivše Sovjetske zveze, Jugoslavije in drugih držav za diskvalifikacijo levih, radikalnih političnih teorij po padcu berlinskega zidu in valu osamosvojitve bolj uporabna in učinkovita pejorativna oznaka »komunist«. Vendar pa je bila pred tem anarhistična zmerljivka v uporabi tudi v teh državah. Kot piše Arblaster, so oblasti v ZDA, zahodni in vzhodni Evropi uporabljale enak jezik. Časopisa *Tribuna* in *Pravda* sta po vstaji poljskih delavcev leta 1970 pozivali h koncu anarhije, medtem ko so oblastniki v Staffordshire-ju podpornike Romov v konfliktu z lokalnimi oblastmi označili za lažnivce in anarhiste (Arblaster 1971, 157).

Eden bolj nedavnih domačih primerov diskvalifikacij anarhizma kot teoretske struje se je zgodil med demonstracijami proti reformi študentskega dela, ko smo v dneh, ki so sledili uničevanju parlamenta, lahko poslušali in brali izjave novinarjev in politikov, ki so odgovornost za nasilje pripisali anarhistom, pomešanim med množico demonstrantov. Takoj po tistem času so bili mediji in druge platforme javnega mnenja polni napačnih informacij in insinujacij. Samo eden od primerov je posnetek z več kot 23.000 ogledi, poimenovan »slovenski anarhist«, naložen na spletni portal Youtube, ki prikazuje mladega udeleženca demonstracij, ki z lesenim drogom v rokah pojasnjuje, da nasprotuje zakonu, ki ga sploh ni prebral, novinar/snemalec pa sugerira, da bo lesen drog končal odvržen v parlament (Youtube). Zakaj ime videa sugerira, da je posameznik anarhist, iz posnetka ni razvidno.

Za ilustracijo lahko uporabimo tudi navedbe izvoljenega predstavnika ljudstva, ki nakazujejo na trend, da »komunist« kot pejorativen politični znak tudi v Sloveniji izgublja ostrino in da ga začenja nadomeščati »anarhist«. Tako je poslanec Državnega zbora Vinko Gorenak na nujni seji parlamentarnega odbora za notranjo politiko trdil, da so bile demonstracije zlorabljene s strani Fronte prekercev in Delovne skupine proti delu, ki jih sam ocenjuje za ultralevičarsko in anarhistično skupino, in da sta ti skupini odgovorni za nasilje tistega dne (Siol.net, 2010). Diplomaska naloga ni primerna platforma za polemiziranje o »resničnih« krivcih za nasilje, zato bom na tem mestu zapisal le, da sta bili ti dve skupini v času izgrede na drugi lokaciji, kjer sta imeli prijavljen svoj shod in kjer so bili navzoči policisti, da je navedbe poslanca demantirala policija, ker med enaintridesetimi posamezniki, ki so bili pridržani, ni bilo članov Fronte prekercev ali Delovne skupine proti delu. Poleg tega se pojavlja vprašanje, v

kolikšni meri sta skupini anarhistični in kdo ju kot takšni konstituira²⁵. V tej luči se poslančeva izjava izkaže za neresnico, pa naj bo to posledica napačnega interpretiranja, nepoznavanja dogodkov ali namernega zavajanja.

Dogodek, ki je prerasel v afero, je v medijih pustil za sabo kopico nepravilnih informacij o anarhistih. V aferastvu in širjenju nepreverjenih informacij je prednjačil Požareport.si, ki se na naslovni strani deklarira kot blog o zakulisju Slovenije. Zaradi vrste drugih resnih kršitev kodeksa novinarjev je spletno stran težko identificirati kot medij, čeprav ga izdaja »družba za medije, založništvo in internet« (Požareport.si, 2010), iz impresuma pa je razvidno, da organizacija ima medijsko strukturo (uredništvo, odgovornega urednika ...). Tako Požar članek »Ekskluzivno: imena in fotografije študentskih razbijačev parlamenta« začne z zapisom, da so demonstracije »... z vandalizmom sabotirale in sesule posamezne levičarske, anarhistične in neonacistične skupine študentov« (prav tam). Članek nadaljuje z domnevami/insinuacijami, ki so jih v dneh po incidentu demantirali obtoženi, ostali udeleženci in tudi policija, ki se je s primerom ukvarjala in obtožbe zavrgla. Tudi posameznika, katerih sliki z imeni sta bili objavljeni na strani, in za katera bralec glede na naslov lahko sklepa, da sta vandalizirala parlament, sta obtožbe zavrgla, policija prav tako ni našla nobenih indicev za njuno vpletenost v uničenje pročelja parlamenta.

Glede na dejstvo, da študija primera v diplomski nalogi obravnava novinarje RTV SLO, pa je na koncu tega poglavja treba omeniti, da so članki na temo parlamenta in krivcev, objavljeni na spletnem portalu RTV SLO, med bolj objektivnimi in v njih ni moč najti kršitev novinarskega kodeksa, kakršne lahko najdemo v zgoraj navedenih člankih na to temo.

---

²⁵ To vprašanje se pojavlja tudi pri drugih skupinah, ki določena (ne pa vsa) stališča delijo z anarhisti.

15 Temeljni postulati anarhizma

Bralca opozarjam, da na naslednjih straneh opisani teoretski postulati ne tvorijo zaokrožene celote anarhistične teorije in da so izbrani arbitrarno kot oporne točke, ki bodo služile za primerjavo s percepcijami anarhizma med novinarji. Zato poglavij o posamičnih postulatih ne moremo brati kot kratkega povzetka teoretske tradicije ali kot ontološki pregled anarhizma, temveč samo kot teoretsko osnovo, ki nas opremi z nujno potrebnim znanjem glede posamičnih točk primerjave. Prav tako je na mestu opozorilo, da omenjeni postulati niso bili izbrani po nobenem vnaprej predvidenem ključu.

Ker postulati ne obstajajo sami zase, sem jih določil sam, podlaga za moje odločanje pa ni bilo samo teoretsko raziskovanje, temveč tudi predhodno parcialno poznavanje tematike, osebne vrednote, okolje, iz katerega izhajam, itd. Seveda mi raznolikost anarhističnih struj na tem mestu ni bila v pomoč, vendar pa to ni specifičnost anarhistične misli – do podobnega problema bi prišli tudi, če bi hoteli v okvire vstaviti kateri koli drugi »-izem«, ideologijo ali teorijo. Je pa res, da je anarhistična misel še posebej heterogena in raznolika, na mestih celo kontradiktorna, in da je zato arbitrarno določanje temeljnih elementov še toliko bolj nevhvaležna naloga, ker, tako kot pri vsakem posploševanju, se že v izhodišču zavedamo, da naloga ne more biti opravljena popolno in da bo nekaterim elementom podeljena prevelika teža, nekateri pa bodo izpuščeni. Ker pa osnovne temelje potrebujem za ugotavljanje poznavanja tematike, moram to pomanjkljivost v metodološkem postopku spregledati in bralca nanjo opozoriti.

16 Avtoriteta

Nasprotovanje vsakršni vrsti avtoritete je pozicija zelo blizu tisti, ki anarhizem (napačno) razume kot nered in stanja kaosa. Prvi, ki je ugovarjal temu mnenju, je bil Proudhon z maksimo »anarhija je red brez moči« (l'anarchie, c'est l'ordre sans le pouvoir) (Anarchy). Čeprav ni popolnoma jasno, ali je Proudhon to dejansko izrekel, pa avtorstvo za argumentiranje niti ni toliko pomembno. Gre za prepričanje, da je anarhija naravno oz. organsko stanje, stanje organizirane in harmonične družbe, ki je diametralno nasprotno umetnemu stanju reda, ki je vsiljen od zgoraj. Hkrati ta maksima zavrača predsodek do anarhistov, da naj bi bili anti-socialni, proti vsakemu organiziranju družbenih odnosov. Voljin na to temo zapiše:

Napačno tolmačenje – ali, še večkrat, namerno napačno tolmačenje – trdi, da koncept svobode pomeni odsotnost vsake organiziranosti, nič ni bolj napačnega. Ne gre za »organiziranost« ali »neorganiziranost«, gre za dva različna načina organiziranja ... Seveda, pravijo anarhisti, mora biti družba organizirana. Ampak ta nova organiziranost mora biti svobodna, družbena (zaobjeti vse člane družbe, op. a.) in predvsem izhajati iz baze (od spodaj navzgor, op. a.). Načelo organiziranosti ne sme izhajati iz nekega v naprej ustvarjenega središča, ki bi obvladovalo in se vsiljevalo celoti, ampak ravno nasprotno, iz vseh točk, ki se združujejo v »koordinatna središča«, naravne stične točke, katerih namen je, da služijo izvornim točkam ... (Voljin v Guerin 1980, 43).

Anarhisti torej močno zagovarjajo organiziranje, vendar organiziranje brez hierarhije, brez avtoritarnih struktur.

Čeprav lahko marsikje preberemo, da so anarhisti proti vsem oblikam avtoritete, pa pozornejše branje razkriva, da realnost ni tako enostavna in da anarhisti nasprotujejo specifični obliki avtoritete – dominaciji, ki se največkrat manifestira v hierarhičnih strukturah. Nasprotovanje dominaciji izhaja iz temeljne človekove želje po svobodi. Seveda naletimo na anarhizmu inherentno notranje nasprotje takoj, ko se dotaknemo vprašanja svobode. Svobodo večina anarhistov razume kot dosegljivo znotraj organizirane družbe, medtem ko manjše struje svobodo navezujejo na svobodo izven družbenega, kar pa je večina anarhistov zavrnila, pozicijo pa dobro pojasni Bakunin;

»(D)ružba, daleč od tega, da bi svobodo zmanjševala, nasprotno, ustvari svobodo za vse ljudi ...« in obrazloži nasprotovanje individualistom na vseh kongresih Prve internacionale, ki »trdijo, da je človek lahko svoboden izven družbe ... Resnično svoboden sem samo, ko so ostala živa bitja, moški in ženske, tako svobodni kot jaz sam. Svoboda drugih je, daleč od tega da bi posegala v mojo ali jo omejevala, njen nujni pogoj in potrditev« (Bakunin v Schmidt in Van der Walt 2009, 47). Človek je torej družbeno bitje in samo v družbi lahko postane svoboden.

Zaverovanost v hierarhijo kot edino možno obliko organiziranja je rezultat mita, da so široke ljudske množice nezmožne samoorganiziranja in upravljanja lastnih zadev in tako naj bi voditelji oz. vodstvene elite bile »potrebne« za dobrobit celotne družbe. Kar hierarhija prinaša s sabo, in zaradi česar ji anarhisti nasprotujejo, je neenakomerna struktura moči, ki rezultira v dominaciji in izkoriščanju. Anarhistični boj proti hierarhičnim strukturam temelji na uvidu, da imajo družbeni odnosi (hierarhični ali drugačni) vpliv na obnašanje, razmišljanje in razvoj posameznika. Hierarhična struktura ustvarja poslušalce in izvrševalce, siromaši človekovega duha in ne omogoča razvoja samostojnih, avtonomnih, kreativnih, inovativnih, odgovornih posameznikov, anarhizem pa promovira prav takšno obliko organizacije, ki ne temelji na prisili, disciplini ali strahu. Kropotkin zapiše, da »avtoriteta in servilnost gresta z roko v roki« (Kropotkin 1970, 81), zato anarhisti venomer zagovarjajo odpravljanje centralizacije, birokracije in namesto hierarhičnih zagovarjajo bolj mrežne organizacijske strukture. Frustracije nad hierarhijo zaobjame Ackelsbergova: »Hierarhične institucije negujejo odtujene in izkoriščevalske odnose med tistimi, ki v njih sodelujejo, od ljudi uzurpirajo moč ter jih oddaljujejo od njihove lastne realnosti. Hierarhije nekatere naredijo odvisne od drugih, krivijo odvisne za njihovo odvisnost in uporabijo to odvisnost za upravičevanje nadaljnjega izvajanja avtoritete« (Ackelsberg 1991, 19). Negativne posledice pa nosijo tudi nosilci moči v hierarhičnih strukturah, ki jih stalno podrejanje dela indiferentne za trpljenje in težave podrejenih.

Distinkcija med različnimi vrstami avtoritete je torej ključna za razumevanje anarhistične pozicije glede nasprotovanja avtoriteti. Več anarhističnih piscev (McKay 2008; Fromm 2008) ločuje med racionalno in iracionalno avtoriteto. Čeprav te terminologije ne uporabljajo vsi anarhisti, pa se tako ali drugače strinjajo, da obstaja avtoriteta, ki je upravičena (racionalna), in avtoriteta, ki je neupravičena (iracionalna).

Neupravičena avtoriteta je tista, za katero ne obstaja smiseln razlog in Chomsky uporabi zelo enostavno in jasno metodo za ugotavljanje, ali je neka avtoriteta upravičena ali ne; trdi namreč, da je treba sproti preverjati vsako avtoriteto in njeno legitimnost ter sredstva prisile, ki običajno spremljajo avtoriteto (Chomsky). Posledično anarhisti nasprotujejo mnogim strukturam in institucijam, ki vključujejo nelegitimno avtoriteto; hierarhično organizirani družbi (na tem mestu se sicer med anarhisti spet pojavlja delitev na tiste, ki verjamejo, da je hierarhija legitimna, če je prostovoljna, če se človek torej podredi drugemu prostovoljno, in na tiste, ki smatrajo, da tudi ta oblika ni upravičena in pravična), zasebni lastnini, državi, patriarhalnemu zakonu idr.

17 Zasebna lastnina

Nasprotovanje zasebni lastnini je ena izmed pozicij anarhizma, kjer je napačno razumevanje največje, le-to pa prispeva levji delež k nepriljubljenosti in marginaliziranosti anarhistične misli. Je tudi ena od pozicij, ki je skupna vsem anarhističnim tokovom, čeprav je poimenovanje zanjo lahko tudi drugačno in torej tudi prispeva k vsebinski zmedi. Prav tako je to pozicija, ki družbi marksistično in anarhistično politično misel²⁶.

Preden podrobneje razčlenimo nasprotovanje zasebni lastnini (*property*), moramo v izogib nadaljnjim nejasnostim pojasniti, kako anarhisti razumejo pojem »zasebna lastnina«. McKay jo definira kot »monopol nad predmeti ali privilegiji, varovan s strani države, ki je uporabljen za nadzor ali izkoriščanje drugih« in nemudoma takoj pojasni, da jo ločuje od »lastnine« (*possession*), ki jo definira kot »lastnino stvari, ki niso uporabljene za izkoriščanje drugih« (McKay 2008, 159). Tu leži problem razumevanja, ker sta znaka *property* in *possession* zelo sorodna že v angleščini, v slovenščino pa oba prevajamo enako (Grad in drugi 1973). Zato bom v nadaljevanju diplomskega dela uporabljal naslednje pojme²⁷: namesto »lastnine«, ki bi jo v angleščino prevedli kot *property* in kakor jo razume McKay, bom uporabljal »kapital«, saj ta beseda že vsebuje pomen, ki mu ga pripisuje McKay in ki ga loči od »lastnine«, to je »(a) sredstva, ki rabijo proizvodnji in (b) vrednost, ki se v procesu produkcije oplaja s presežno vrednostjo« (Tavzes 2006, 544). V kategorijo kapitala vključujem tudi zemljo/nepremičnine. V preteklosti je anarhistična misel sicer ločevala pojma kapitalista in veleposestnika, zaradi podobnosti (razlika je v vrsti kapitala, razmerje lastnik - proizvajalec/najemnik pa je v obeh primerih izkoriščevalsko, saj ne delavec ne kmet v tem primeru nista lastnika produkcijskih sredstev, kar omogoča izkoriščanje) in ker fokus mojega raziskovanja ni na različnih vrstah produkcijskih sredstev, pa bom za oba uporabljal samo »kapital«.

Ker ne raziskujem pravilnega razumevanja besed, temveč idej, bom v empiričnem delu poskušal ugotoviti, ali intervjuvanci pravilno razumejo posamične ideje in ne besede, s

---

²⁶ Obe teoriji sta bili nekoč del istega socialističnega gibanja, nasprotovanje zasebni lastnini pa ima teoretsko osnovo v delu Marxa, ki je analiziral kapitalistični sistem družbene produkcije in postavil teorijo, ki je aktualna še danes.

²⁷ Verjamem, da bi jasneje morali med obojima ločevati tudi anarhisti, če bi želeli večati podporo anarhizmu v javnosti.

katerimi jih opisujemo. Tako bom npr. enačil nasprotovanje zasebnemu kapitalu z nasprotovanjem kapitalističnemu sistemu, prav tako pa se ne bom oziral na izbiro besed, temveč na idejo, ki jo bodo intervjuvanci hoteli sporočiti. Tudi zato bom izvedel kvalitativno analizo intervjujev, kar je nujno, če hočemo preseči slovarsko razlaganje besed, kar bi bilo potrebno, če bi se loteval tekstovne analize v medijih.

Zakaj je torej anarhistični pogled na zasebni kapital tako zelo kritičen? Cilj anarhistov naj bi bil po Bakuninu »organizirati družbo na tak način, da ima vsak posameznik, moški ali ženska, ob začetku življenja približno enaka sredstva za razvoj svojih različnih sposobnosti in za uporabo teh sposobnosti pri delu« (Bakunin v Schmidt in Van der Walt 2009, 48-49). Tudi pojem svobode²⁸ je neločljivo vezal na socialne pravice in pojasnil, da »oseba, ki umira od lakote, v revščini ... ni svobodna, temveč je suženj« (Bakunin v Schmidt in Van der Walt 2009, 49). Seveda razmere danes in v 19. stoletju niso enake, napredek je bil dosežen na več področjih, vendar na žalost ne pri predpogojih za svobodo, ki jih navaja Bakunin. Enakost možnosti tudi danes ostaja neuresničen ideal, h kateremu stremimo. To pa je le delni razlog, zakaj anarhisti nasprotujejo kapitalu.

Bistveni problem privatnega kapitala za anarhiste leži v izkoriščanju, treba pa je na tem mestu omeniti tudi, da kapitalizem ni edini produkcijski sistem, ki mu anarhizem nasprotuje, je pa daleč največji in vseobsegajoč, če ga na primer primerjamo s fevdalnim sistemom, ki je s strani vsakega anarhista prav tako deležen obsojanja, a se bomo glede na stopnjo razširjenosti, ki jih imajo danes kapitalizem ali katerikoli drug sistem, seveda osredotočili na kritiko kapitalizma. Kritika kapitalizma, ki je povezovalni element vseh anarhistov, izvira iz marksistične analize kapitalistične produkcije in je bila razvita pred nastankom anarhističnega gibanja. Zato se Bakunin upravičeno sprašuje, če »je potrebno ponavljati argumente (s)ocializma, ki jih ni uspel zavrniti še noben buržoazni ekonomist« (Bakunin v Schmidt in van der Walt 2009, 50). Izkoriščanje se torej dogaja na »delovnem mestu«, ko delavec, ki na dan proizvede 100 enot nekega izdelka, dobi mezdo, ki je vredna toliko kot pet enot, preostanek pa se prenese na lastnika produkcijskega sredstva. Za razumevanje izkoriščevalskega razmerja je ključno omeniti to razliko med proizvedeno in delavcu plačano vrednostjo.

---

²⁸ Tu spet lahko na drugem primeru zaznamo, kako diametralno nasprotne razlage lahko različni ljudje pripisujejo enakim besedam, npr. svobodi.

Delavec zaradi lastne situacije (ni lastnik produkcijskih sredstev, a se mora vseeno preživljati sam) nima možnosti dejanskega svobodnega odločanja, ali bo vstopil v izkoriščevalski ali pravičen odnos s kapitalistom, temveč je (ko država štiti pravico do zasebnega kapitala) prepuščen volji naključnega kapitalista. Takšen delavec pa ni svoboden in če se spomnimo, da je svoboda ena najpomembnejših vrednot za anarhiste, lažje razumemo, zakaj so anarhisti podedovali socialistični boj (ne pa tudi cilje in metode) proti kapitalu.

18 Država

Tako kot pri poglavju zasebne lastnine bomo tudi tukaj najprej razjasnili semantični nesporazum in poudarili razliko med državo in organizirano družbo. Ljudje po navadi enačijo nasprotovanje državi in nasprotovanje organiziranju družbe. Anarhisti se zavedajo, da življenje v kompleksnem svetu ni mogoče brez organiziranja. George Barret je zapisal, da »če hočemo iz življenja izvleči ves pomen, moramo sodelovati, če hočemo sodelovati, pa moramo z ostalimi ljudmi sklepati dogovore. Vendar je absurdno predpostaviti, da takšni dogovori pomenijo omejevanje svobode, ravno nasprotno, so izraz naše svobode« (Barret v McKay 2008, 29). To pomeni, da anarhisti ne nasprotujejo strukturi sami na sebi, je pa res, da nasprotujejo strukturi, ki je hierarhična. Kar pa se tiče organiziranja, ne samo, da ga anarhisti »priznavajo«, temveč se večina zaveda tudi pomena, ki ga ima organiziranje za doseganje ciljev pravične družbe, na kar opozarja Malatesta: »manj kot smo organizirani, bolj smo dovzetni za vsiljevanje drugih posameznikov (*to be imposed on by a few individuals*) ... Organiziranje ne ustvarja avtoritete in je zanjo celo edino zdravilo in edino sredstvo, s katerim se bo vsak izmed nas navadil aktivno in zavestno sodelovati v kolektivnem delu (in odločanju, op. a.) in prenehal biti pasivno orodje v rokah voditeljev« (Malatesta 1897, ni strani).

Država je imela v očeh večine anarhistov pri družbenem razvoju negativno vlogo, saj so jo neločljivo povezovali s kapitalistično ureditvijo produkcije in (re)distribucije, bila pa je (in je še) tudi hierarhična in avtoritarna struktura. Tako Kropotkin kritično zapiše, da sta »država in kapitalizem dejstvi in koncepta, ki ju ni mogoče ločiti« (Kropotkin v McKay 2008, 139), ker naj bi se razvijali skladno in ena institucija naj bi podpirala drugo. Italijanski anarhist Malatesta je v delu *Anarhija* zapisal, da anarhisti pojmujejo državo kot skupek vseh političnih, finančnih, sodnih, zakonodajnih in vojaških institucij, ki z uzurpacijo ali delegacijo zakonodajne moči kratijo posameznikom krojenje lastne usode, to svojo moč pa zavarujejo z uporabo sile (Malatesta 1891, ni strani). Za Bakunina so vse države enake, tj. »stroji za nadzor nad množicami od zgoraj preko privilegirane manjšine, ki naj bi interese ljudstva poznali bolje od ljudstva samega« (Bakunin v McKay 2008, 139).

Posestniki in kapitalisti tvorijo velik del vladajočih elit, ki so odgovorne za avtoritarne odnose, vendar pa anarhisti identificirajo še eno skupino, ki tvori te elite in to je vodstvo

države oz. državnega aparata. »Vodstvo« tvorijo tako izvoljeni funkcionarji kot tudi najvišji javni uslužbenci in v očeh anarhistov oboji nosijo odgovornost za izkoriščanje in dominacijo, ki ju trpijo nižji sloji ljudi. Niso sicer tisti, ki imajo v odnosu delavec-lastnik neposredno korist, vendar vodijo državo, ki odkrito ščiti interese kapitalistov in kapitala in delujejo s pozicije moči in avtoritete, za kateri ni nujno najti opravičila, kar je po Chomskem nujno za zagotovitev legitimnosti določene hierarhične strukture.

Klasična anarhistična argumentacija nasprotovanja državi gre ves čas ob bok nasprotovanju kapitalizmu. Kot smo na kratko pojasnili v poglavju zasebnega kapitala, delavci v kapitalističnem sistemu niso svobodni. Če hočemo svobodne delavce, potrebujemo možnost svobodnega organiziranja, ki pa ga avtoritarni državni sistem ne dopušča. Pogoj za to je »svobodno združevanje in svobodno dogovarjanje brez žrtvovanja avtonomije posameznika vse-obsegajočemu vmešavanju države« (Kropotkin 1970, 52).

Moderniziran anarhistični pogled na državo pojasnjuje Vodovnik, ko pravi, da mora »anarhizem preseči negativno »fetišizacijo« države« (Vodovnik 2010, 8). Boj proti državi je preživeta oz. večno napačno interpretirana ideja, ki, če jo ohranjamo pri življenju, znatno pripomore k negativni percepciji anarhističnega gibanja v javnosti, ki državo bolj ali manj enači z organizacijo družbe in ji – vsaj v Sloveniji – pripisuje odgovornost za vrsto področij od zdravstvene oskrbe do nadzora cen in odgovornosti za bivališča (Toš 2007). Bertrand Russell je na to temo zapisal, da anarhist ne nasprotuje državi (*government*) v smislu kolektivnega odločanja, temveč državi v smislu sistema, ki sprejete odločitve vsiljuje tistim, ki ji nasprotujejo (Russel 1996, brez strani).

V jezikoslovnem žargonu bi lahko trdili, da anarhisti niso pragmatično kompetentni, kar pomeni, da nekega jezikovnega dejstva (država) ne uporabljajo oz. interpretirajo v skladu s specifičnimi lastnostmi okolice (ustaljena raba besede država v slovenskem kulturnem/političnem okolju), v kateri komunikacija poteka. Od tu izvirajo tudi neresnične predstave o anarhistih kot zagovornikih uničenja družbe, zagovornikih kaosa in Hobbesovskega naravnega stanja vojne vseh proti vsem. Ob vseh napačnih interpretacijah je potrebno jasno zapisati, da med državo in družbo ni enačaja in da država pomeni samo eno specifično obliko organiziranih medčloveških odnosov. Kropotkin trdi, da se ta specifična oblika – država – nanaša na družbe s hierarhičnim in

centralističnim sistemom (Kropotkin v McKay 2008, 139). McKay k že navedenima elementoma države, to je monopol nad fizično silo in pa hierarhična centralizirana struktura, doda še »profesionalno naravo« (McKay 2008, 140), s katero se nanaša predvsem na državni aparat javnih uslužbencev (vključno in s poudarkom na represivnih organih), ki izvršuje »voljo ljudstva«, kot jo razumejo vladajoče elite.

V luči razjasnjevanja semantičnih problemov zato razumem pozive nekaterih anarhistov k ponovni redefiniciji pomena države kot dobrodošle. Tako Ladenauer o »uničenju« države piše: »Država je odnos med človeškimi bitji, način, kako se ljudje obnašajo drug do drugega; in uničimo (na tem mestu bi v izogib nadaljnjim nesporazumom sam uporabil besedo transformiramo, op. a.) jo lahko z novimi odnosi, z drugačnim obnašanjem do drugih ... Mi smo država in bomo vse dokler ne spremenimo institucij, ki konstituirajo pravo skupnost in družbo človeških bitij« (Ladenauer v Vodovnik 2010, 9).

19 Demokracija

Predvidevam, da bodo intervjuvanci anarhizem in demokracijo identificirali kot vzajemno izključujoča pojava, kar je običajna zmotna percepcija med ljudmi, nanjo pa niso imuni niti politologi, ki v akademskih vrstah uživajo sorazmerno velik ugled. Tako tudi Dahl²⁹ enači anarhistično nasprotovanje prisili in državi kot aparatu monopola nad prisilnimi sredstvi z nasprotovanjem demokraciji in popolnoma spregleda bistvo anarhistične kritike demokracije. Anarhisti namreč ne nasprotujejo demokraciji sami na sebi in vsem njenim pojavnim oblikam, temveč odrekajo legitimnost obstoječim modelom demokracije, ki temeljijo na idejah predstavništva in »privolitve vladanih«. O teh oblikah »demokracije« imajo podobno mnenje, kot so ga imeli zahodnoevropski demokrati o »ljudskih demokracijah« sovjetskega bloka, da namreč to niso prave oblike demokracije, temveč samo fasada, ki prikriva dejansko situacijo politične pasivnosti in nezmožnosti političnega udejstvovanja. To nas ponovno pripelje k semantičnim premislekom, demokracija kot znak se torej sooča s podobnimi problemi kot anarhizem; vsak posameznik si jo predstavlja malo drugače in ji pripisuje svoje pomene. Ker nas vprašanje »pravilnih pomenov« ne more pripeljati do uporabnih zaključkov, se bomo osredotočili na vprašanje, katera oblika demokracije je za anarhiste sprejemljiva in katera ne.

Anarhistične pojavne oblike demokratičnih aspiracij ter sama ideja demokracije med anarhisti, se bolj kot institucionalnim in strukturnim definicijam demokracije Schumpetra in Dahla približujejo tistim, kjer demokracija ni zreducirana le na zmožnost skupine ljudi prevzeti oblast. Anarhisti nasprotujejo manifestacijam demokracije, ki demokratičnost reducirajo na izbiro med v naprej ponujenimi alternativami³⁰. Nasprotujejo demokraciji, kot jo definira Lijphart, ki pravi da je demokracija »sistem vladanja, v katerem imajo ljudje možnost izbirati lastne voditelje« (Lijphart v Lukšič 1991, 79), v katerem torej ljudje izbirajo, kdo jim bo vladal, kar je v nasprotju z anarhistično premiso o nelegitimnosti institucije vladarja, tudi če odmislimo pomisleke glede dejanske ponudbe različnih alternativ. Če pa demokracijo razumemo kot družbeni

---

²⁹ Njegovo poznavanje anarhistične dediščine ponazori tudi nanašanje na »anarhistične kapitaliste« kot sestavni del anarhističnega gibanja.

³⁰ Pri čemer moram opozoriti tudi na legitimen skepticizem mnogih anarhistov, do katere mere sploh lahko govorimo o resničnih alternativah, ko izbiramo med kandidati, ki se vsi strinjajo o temeljni ureditvi produkcijskih in političnih družbenih razmerij. Anarhistične pomisleke na to temo ponazori grafit iz ljubljanskih ulic, ki pravi, da če bi volitve kaj spremenile, bi bile prepovedane.

sistem, ki vključuje decentralizacijo centrov moči, sodelovanje posameznikov pri odločanju o skupnih zadevah in svobodo združevanja, potem je anarhizem nedvomno demokratična teorija. Nasprotovanje je torej usmerjeno ožje: ne proti demokraciji kot vladavini ljudstva oz. soodločanju celotne populacije v skupnih zadevah, temveč proti predstavniški demokraciji, ki posameznika pasivizira in njegovo politično udejstvovanje omejuje na izbiro med eno ali drugo politično elito. Anarhisti so kritični do dejstva, da je ideja demokracije zreducirana na tehnokratski volilni mehanizem namesto bolj aktivnih in angažiranih oblik civilnodruženega delovanja.

Če se poigramo z besedami, lahko na podlagi teh ugotovitev zapišemo, da je anarhizem bolj demokratičen od demokracije. Navidezni nesmisel je rezultat dejstva, da je zagovornikom predstavniške demokracije uspelo apropiirati znak in njegov pomen zožiti na samo eno konkretno demokratično pojavnost – predstavniško demokracijo, ki je dlje od ideala demokratičnosti kot pa morebitne druge pojavne oblike, ki so poimensko drugačne, a v praksi omogočajo večjo stopnjo demokratičnega angažiranja. Anarhisti prav tako kot predstavniško demokracijo problematizirajo tudi načelo odločanja z večino. Marshall pojasnjuje, da večina nima nič večje pravice diktirati manjšini (tudi če manjšino tvori samo en posameznik) kot ima manjšina pravico diktirati večini (Marshall v Bookchin 1995, 17), medtem ko Brownova zapiše, da je tudi demokratična vladavina še vedno vladavina (Brown v McKay 2008, 41).³¹ Večina anarhistov torej legitimnost podeljuje odločitvam, ki so sprejete s konsenzom in ne odločitvam, ki so rezultat preglasovanja.

Demokracijo anarhisti po večini razumejo kot izpeljanko iz osnovnega ideala svobode. Če je posameznik svoboden, se lahko politično udejstvuje in se percipira kot suveren politični subjekt, medtem ko predstavniška demokracija omejuje njegove možnosti uveljavljanja lastne suverenosti. Le-ta v večini »demokracij« še vedno izhaja iz imaginarne skupnosti, npr. naroda ali še bolj arhaičnih nosilcev – monarhov, boga ...

Opozoriti je treba tudi na dejstvo, da večina sodobnih anarhistov zagovarja demokratična načela konsistentno na vseh področjih človekovega delovanja, tako v skupnih družbenih zadevah, ekonomskih ter zasebnih odnosih in ne samo na političnem

---

³¹ Za anarhistično kritiko načela večinskega odločanja glej članek Murraya Bookchina What is Communalism: The Democratic Dimension of Anarchism.

prizorišču.³² Demokracijo izvajajo na mnogih nivojih in je (za razliko od prevladujočega političnega diskurza) ne enačijo »zgolj s primerno ustavo, določeno konstelacijo centrov politične moči v družbi, ter ločitvijo oblasti na posamezne veje« (Vodovnik 2010, 37). To je razlog, da so sestavni del mnogih heterogenih koalicij različnih progresivnih gibanj, kjer »demokrati« niso tako množično vključeni: feminističnega, LGBT, protiimperialističnega, gibanja za pravično globalizacijo, gibanj za varovanje okolja itd.

---

³² Iz nekaterih del Proudhona in Bakunina se namreč razbere seksizem in antisemitizem.

20 Metodologija ugotavljanja razumevanja anarhizma med novinarji

Kot sem na kratko omenil že v prejšnjih poglavjih, bom s preverjanjem primarne hipoteze ugotovil, ali imajo osebe, ki generirajo vsebino programov RTV SLO, o anarhizmu dovolj jasne predstave, da ga nadalje reprezentirajo kolikor se da pravilno, ali pa se že na tej stopnji pojavljajo ovire. Če namreč potrdim primarno hipotezo, lahko upravičeno sklepamo, da bo kvaliteta vsebin na RTV SLO, ki se bodo, četudi posredno, nanašale na anarhizem, slaba in da te vsebine ne bodo vsebovale primernih oz. zadostnih informacij, ki bi bralcu/gledalcu/poslušalcu omogočile kvalitetno odločanje.

Za ugotavljanje razumevanja anarhizma med novinarji sem izbral metodo intervjujev. Če bi hoteli dobiti predstavo, kako je anarhizem reprezentiran v medijskem diskurzu, bi uporabil tehnike analize diskurza, vendar se za ta pristop nisem odločil iz več razlogov.

Prvi je kvalitativni in je povezan z raziskovalnim problemom. Anarhizem kot znak se v množičnih medijih preprosto ne pojavlja dovolj, da bi bil zagotovljen zadosten material za kvalitativno analizo.

Drugi razlog je, da me zanima celostno razumevanje teoretskih pozicij anarhizma, ne samo parcialne aluzije na anarhiste kot posameznike ali kot gibanje, ki bi sestavljale večji del vsebine, ki bi bila na voljo, če bi izbral kvalitativno tekstovno analizo. To pa omogoča ravno metoda polstrukturiranega intervjuja. Vzorec bi sicer lahko bil veliko večji, če bi se odločil za anketni vprašalnik, vendar pri anketnem vprašalniku ne bi mogel tako natančno ugotavljati razumevanja kot med intervjujem, ki omogoča podvprašanja.

Intervjuvance sem pridobival s pomočjo lastne socialne mreže. Začetna metoda pridobivanja kandidatov se je namreč izkazala za neuspešno, saj ni na prvih petnajst poslanih elektronskih sporočil s prošnjami za kratek intervju v raziskovalne namene odgovoril niti en novinar. Po začetnem neuspehu sem se odločil uporabiti osebna poznanstva in tako pridobil vzorec štirinajstih novinarjev. Vzorec tvori 7 žensk in 7 moških, njihova povprečna starost je 34,8 leta (najmlajši anketiranec ima 26, najstarejši pa 59 let). Vsi z izjemo enega (gimnazijskega maturanta) imajo 7. stopnjo izobrazbe (dva posameznika sta absolventa, ki jima manjka še diplomska naloga).

Kot sem pojasnil že v poglavju o diskurzu, v tem primeru obravnavam intervjuvane novinarje RTV SLO kot indikatorje, vendar empiričnega dela diplomske naloge vseeno ne moremo jemati kot osnovo za posploševanje na celotno množico novinarjev v Sloveniji, ker sem v vzorec zajel samo del novinarjev javnega zavoda RTV SLO in posledično podatki niso reprezentativni za celotno novinarsko populacijo v Sloveniji. Poleg tega mi ni uspelo pridobiti podatka o celotni množici preučevanih elementov – število vseh novinarjev na RTV SLO, zaradi česar tudi ne moremo govoriti o zadostnem številu intervjuvancev, da bi le-ti tvorili reprezentativen vzorec. Zagata je rezultat dejstva, da RTV SLO po informacijah zaposlenih ne vodi centralne evidence vseh novinarjev³³.

Empirična dognanja v tem delu nam torej kažejo stanje razumevanja med novinarji RTV SLO, kar pa še zdaleč ne pomeni, da ugotovitve te diplomske naloge niso uporabne tudi za ostale novinarje ali za prikaz stanja poznavanja anarhističnih idej. Še več, verjamem³⁴, da so novinarji RTV SLO med bolj usposobljenimi in izobraženimi novinarji v Sloveniji in da je posledično poznavanje anarhističnih idej med celotno novinarsko množico največje prav med njimi.

Vprašalnik, ki sem ga uporabil za polstrukturirane intervjuje z novinarji RTV SLO, sem poskušal sestaviti čim bolj enostavno. Vprašanja sem oblikoval z jasnim namenom ugotoviti, v kolikšni meri intervjuvanci razumejo oziroma sploh poznajo temeljne anarhistične postulate. Zaradi že večkrat omenjene heterogenosti anarhističnih struj sem predvidel samo šest osnovnih vprašanj (s prvima dvema vprašanjema sem ugotavljal, kako ljudje razumejo anarhizem, naslednja štiri pa se dotikajo posamičnih postulatov), naknadno pa sem pri vsakem osnovnem vprašanju zastavljal podvprašanja, če pri prvem odzivu nisem uspel v zadostni meri oceniti poznavanja oziroma intervjuvančeve percepcije temeljnih anarhističnih postulatov.

Intervjuvanci do trenutka, ko se je intervju začel, niso imeli informacij o temi pogovora. Ker sem hotel ugotavljati védenje novinarjev o specifični tematiki, nisem želel, da se o

---

³³ Obstaja sicer evidenca zaposlenih na RTV SLO, vendar zaposleni novinarji na RTV SLO ne predstavljajo celote, ker so delovna razmerja z mnogimi definirana na podlagi podjemnih in avtorskih pogodb ter študentskih napotnic.

³⁴ Tudi za to trditev ne morem pridobiti empiričnih podatkov, vendar pričevanja različnih novinarjev (tudi izven RTV SLO) potrjujejo domnevo.

obravnavani temi predhodno poučijo. Intervjuvanci so odgovarjali na naslednja vprašanja:

- Naštejte vaše prve asociacije na besedo anarhizem.
- Kaj je anarhizem?
- Kako razumete pozicijo anarhistov do avtoritete?
- Kako razumete pozicijo anarhistov do zasebne lastnine?
- Kako razumete pozicijo anarhistov do države?
- Kako razumete pozicijo anarhistov do demokracije?

21 Rezultati ugotavljanja razumevanja anarhizma med novinarji

Pridobljeno gradivo iz intervjujev sem s pomočjo zapiskov oblikoval v strnjene zapise o vsakem posamičnem intervjuju.³⁵ Forma intervjujev je sicer suhoparna, naraciji sem se namerno izognil, ker želim na zapisih v čim manjši meri pustiti pečat lastnega razumevanja in predstav. Povzetki vseeno vsebujejo stališča, ki so zelo ilustrativna, iz teh zapisov je mogoče dobiti vpogled v predstave o temeljnih anarhističnih postulatih vsakega intervjuvanega novinarja.

Intervju št. 1

Posameznik z anarhizmom povezuje kaos, brezvladje in anarhijo. Ugotavlja, da anarhisti avtoriteti nasprotujejo, razlogov za to pa ne poda. Pove, da anarhisti državi nasprotujejo, ker je avtoritarna struktura. Odgovorov na vprašanja zasebne lastnine in demokracije ne pozna.

Intervju št. 2

Intervjuvanec z anarhizmom povezuje kaos, brezvladje, svobodo in enakost. Anarhizem definira kot idealno obliko demokracije, kjer ni osrednje oblasti in represivnih organov, odgovornost leži na posamezniku. Pojasni še, da bi za takšno stanje bila potrebna visoka stopnja razvitosti zavesti. Ugotavlja, da anarhisti nasprotujejo avtoriteti, ker je nesprejemljiva in nepotrebna in ker omejuje svobodo. Pri tem doda, da so anarhisti »totalni liberalci«. Na vprašanje zasebne lastnine odgovori, da jo anarhisti odklanjajo in da tolerirajo minimalno zasebno lastnino, »kar vsak potrebuje«. Pove, da nasprotujejo državi, ker ima monopol nad prisilo. Na vprašanje demokracije pa odgovori, da je anarhizem »totalna demokracija«, kjer vsak odloča sam za sebe.

Intervju št. 3

Posameznik z anarhizmom povezuje »ne-demokracijo«, anarhizem pa opredeli kot stanje v državi brez pravil. Ugotavlja, da anarhisti nasprotujejo avtoriteti, a ne pozna razloga. Na vprašanje glede zasebne lastnine ne zna odgovoriti. Na vprašanje o državi

---

³⁵ Zapiski vseh opravljenih intervjujev so na voljo na zahtevo pri avtorju.

odgovori, da anarhisti ne priznavajo norm in da bi vsak vladal po svoje. Pove, da imajo anarhisti svojo percepcijo demokracije, a je ne pozna.

Intervju št. 4

Intervjuvanec z anarhizmom povezuje brezvladje in zakon ulice. Na vprašanje, kaj je anarhizem, odgovori, da so anarhisti zunaj sistema in da vzamejo stvari v svoje roke ter da ne verjamejo v oblast. Na vprašanje o avtoriteti odgovori, da anarhisti priznavajo samo »apolitično avtoriteto«, ki jo opredeli kot »teoretske ideje in voditelji«. Pove, da so anarhisti naklonjeni samo zasebni lastnini, ki je pridobljena na pošten način. Na vprašanje države odgovori samo, da je država vedno do nekoga nepravilna. Glede razmerja med anarhizmom in demokracijo pove, da pojma ne gresta skupaj.

Intervju št. 5

Posameznik z anarhizmom povezuje mlade, kaos in borbo proti sistemu, anarhizem definira kot upor proti uveljavljenim družbenim strukturam, ki temeljijo na hierarhiji. Ugotavlja, da anarhisti ne podpirajo avtoritete, ker je avtoriteta nepravilna. Na vprašanje o zasebni lastnini odgovori, da je anarhistična pozicija precej blizu socialistični in da bi zasebna lastnina po mnenju anarhistov morala biti minimalna. Ugotovi, da anarhisti nasprotujejo državi, ker je avtoritarna. Pove, da anarhisti zagovarjajo demokracijo, ampak v radikalnem smislu – v smislu, da je to stvar posameznika.

Intervju št. 6

Intervjuvanec z anarhizmom povezuje politiko, mladost, anarhijo in nemire, anarhizem pa definira kot kaos. Ugotavlja, da anarhisti nasprotujejo avtoriteti, ker mislijo, da je slaba. Pove, da države ne priznavajo zaradi avtoritete. Na vprašanje o zasebni lastnini in demokraciji ne ve odgovora, glede demokracije pojasni samo, da z anarhizmom nista popolnoma izključujoča se pojma.

Intervju št. 7

Posameznik z anarhizmom povezuje punk in anarhijo, anarhizem definira kot stanje brezvladja. Ugotavlja, da anarhisti ne podpirajo avtoritete, ker je anarhizem stanje brezvladja. Na vprašanje o zasebni lastnini odgovori, da anarhisti gredo v smer

komunizma. Na vprašanje o državi odgovori, da anarhisti ne priznavajo oblasti, da pa priznavajo neke meje držav in poda primer jezikovnih meja. Na vprašanje demokracije odgovori, da anarhisti priznavajo svobodo govora, da pa ne priznavajo obstoječih političnih institucij.

Intervju št. 8

Intervjuvanec z anarhizmom povezuje pest, alternativo in boj. Anarhizem definira kot nekaj, kar ni v skladu z obstoječim stanjem. Pove, da anarhisti avtoriteto prezirajo, razlogov ne poda. Ugotavlja, da anarhisti nasprotujejo zasebni lastnini, še posebej bogastvu, ker si anarhisti želijo, da bi vsi živeli v skvotih »in na tak način življenja«. Ugotovi, da anarhisti nasprotujejo državi, ker »nasprotujejo vsemu urejenemu«.

Intervju št. 9

Posameznik z anarhizmom povezuje kaos, nered in nasilje in ga enači z anarhijo. Odnos anarhistov do demokracije definira kot odklonilen. Odgovorov na vprašanja avtoritete, zasebne lastnine in države ne ve.

Intervju št. 10

Intervjuvanec z anarhizmom povezuje politiko. Anarhizem definira kot stanje oziroma pozicijo posameznika, pojasni da je vsak lahko anarhist. Ugotavlja, da anarhisti ne podpirajo avtoritete in pove, da so anarhisti posledica avtoritete. Na vprašanji o zasebni lastnini in demokraciji ne ve odgovora. Pove, da anarhisti nasprotujejo državi in da je to nasprotovanje družbeno koristno, ker je kritika vedno potrebna.

Intervju št. 11

Posameznik z anarhizmom povezuje ljudstvo, brezvladje in črno zastavo. Anarhizem definira kot oblast ljudstva. Ugotavlja, da anarhisti ne podpirajo države in avtoritete, razlogov ne poda. Na vprašanje o zasebni lastnini odgovori, da anarhisti posegajo v zasebno lastnino drugih, če to opravičujejo njihovi interesi. Odgovora na vprašanje o demokraciji ne pozna.

Intervju št. 12

Intervjuvanec z anarhizmom povezuje kaotičnost, anarhizem definira kot teorijo, ki se nikoli ne uveljavi. Ugotavlja, da anarhisti nasprotujejo državi in zasebni lastnini, razlogov ne poda. Odgovorov na vprašanja avtoritete in demokracije ne pozna.

Intervju št. 13

Posameznik z anarhizmom povezuje punk in Fakulteto za družbene vede, anarhizem pa definira kot brezvladje. Pove, da anarhisti avtoriteto zavračajo in da so za minimalno privatno lastnino. Na vprašanje glede pozicije anarhistov do demokracije odgovori, da če je za levičarje demokracija nujno zlo, je za anarhiste to še preveč pozitiven opis demokracije.

Intervju št. 14

Posameznik anarhizem opiše kot »intelektualno zadevo«, definira ga kot težnjo po ukinitvi vladanja. Ugotavlja, da anarhisti nasprotujejo avtoriteti in da ne podpirajo države, ker imajo negativne izkušnje z oblastjo. Glede pozicije anarhistov do zasebne lastnine domneva, da je negativna, na vprašanje o demokraciji odgovora ne pozna.

Ugotovitve

Iz izvedenih intervjujev smo dobili sliko o percepciji anarhizma s strani novinarjev. Glede na število intervjujev moram opozoriti, da ne želim sugerirati, da je vzorec statistično reprezentativen, niti to ni bil primarni cilj. Intervjuja kot kvalitativno metodo po navadi ne uporabljamo za ugotavljanje stanja pri večjih množicah, kot je npr. množica vseh novinarjev RTV SLO. Razlog za netipično uporabo te znanstvene metode je v možnosti posameznika, da bolj jasno izkaže svoje dejansko poznavanje.

Glede na povzetke opravljenih intervjujev lahko z veliko gotovostjo ugotovim, da obstaja precejšnja kvalitativna razlika med anarhizmom, kot ga razume politološka stroka in kot ga razumejo intervjuvani novinarji RTV SLO in torej na začetku diplomske naloge postavljeno hipotezo lahko v celoti potrdim. Posamični intervjuvanci (npr. št. 2) so sicer izkazali večje poznavanje anarhizma od pričakovanega, čeprav z nekaterimi »napakami«. Večina intervjuvancev anarhizem razume kot družbeno stanje,

ga enači z anarhijo in ga povezuje z brezvladjem in kaosom, za zelo nazorne pa so se izkazali odgovori na vprašanje o asociacijah na anarhizem, ki nam pomagajo razumeti, v katere okvire intervjuvanci vpenjajo idejo anarhizma, ter upravičijo mnoge avtorje, ki vsebine o anarhizmu začenjajo z definicijami, kaj anarhizem ni. Večina intervjuvancev je pravilno identificirala nasprotovanje avtoriteti in državi, čeprav niso poznali vzrokov za nasprotovanje. Podobno stopnjo znanja, čeprav že v malo manjši meri, zaznamo pri vprašanju zasebne lastnine, saj tudi pri tem vprašanju nihče ni uspel pojasniti anarhističnih argumentov za preverjene pozicije. Predvideval sem, da bo vprašanje demokracije prikazalo največ stereotipnih predstav intervjuvancev, vendar se je domneva potrdila le delno. Poleg deleža intervjuvancev, ki so to sklepanje potrdili, je namreč drug delež zaznal, da na vprašanje ne morejo odgovoriti samo z »za« ali »proti« in da anarhisti demokracijo mogoče razumejo drugače kot jo sami oz. dominantni politični ali novinarski diskurz. Tudi ti posamezniki pa niso mogli pojasniti, kako anarhisti razumejo demokracijo. Razlik v poznavanju anarhizma ni zaznati niti glede na spol niti glede na starost. Prav tako ni razlik v poznavanju glede na redakcijo, v kateri dela anketiranec (za natančnejše preverjanje morebitnih razlik bi potreboval tudi večji vzorec). Upravičeno bi namreč lahko pričakovali, da v redakcijah, kjer se ukvarjajo s političnimi vsebinami, obstaja višja stopnja poznavanja političnih teorij, vendar pa glede na razpoložljivih 14 intervjujev te teze ne morem potrditi niti ovreči.

Implikacije ugotovitev

Če hočemo vsaj malo osvetliti javno percepcijo anarhistične misli, se je potrebno vprašati, kakšno sliko nam o njem podajajo mediji oziroma kakšno predstavo o anarhizmu imajo tisti, ki imajo velik vpliv na javno mnenje. Velike množice ljudi, ki tvorijo občinstva medijev, le-tem podeljujejo veliko moč glede javnih zadev, kar jih konstituira kot nedvomne politične akterje. V razmerju do politike igrajo več vlog, ne samo kot prenašalci informacij med politiko in zasebno sfero, temveč te informacije tudi preurejajo in interpretirajo, s čimer vplivajo tako na zasebno sfero kot tudi na politično areno in zato lahko nanje gledamo tudi kot na politične akterje. Imajo enormno mobilizacijsko moč in ideološki vpliv ter so zaradi teh lastnosti od samega nastanka predmet političnih apetitov in instrumentalizacije v službi partikularnih interesov. Tako

imajo množični mediji s poročanjem (ali odsotnostjo le-tega) velik vpliv tudi na anarhistično teorijo.

Če prevzamemo Laceyovo tezo o medijskih reprezentacijah kot produktih institucij (Lacey 1998, 143), bi lahko odgovornost za napačne reprezentacije anarhizma pripisali RTV SLO kot avtonomni novinarski hiši. A obstajajo še drugi dejavniki in teorije, ki relativizirajo po Laceyevi alegoriji ugotovljeno odgovornost RTV SLO. Na tem mestu ne bomo merili, kakšen delež odgovornosti nosijo množični mediji za (ne)razumevanje anarhizma, dovolj je, da njihovo vlogo prepoznamo kot pomembno. Odgovornosti za (ne)razumevanje določenih vsebin ne moremo polagati samo na njih oziroma na novinarje kot posameznike. Odnos med javnostjo in novinarji kot predstavniki množičnih medijev je kompleksen in vzajemen, je dialektičen. Zato za (ne)razumevanje ne moremo izpeljati jasne linije odgovornosti, ki bi se začela pri medijih. Očitka in spoznanja, da novinarstvo (ali kdor koli drug) ni zmožno posredovanja absolutne resnice, ne razumem kot negativistično, nekonstruktivno kritiko, temveč instrument, ki nam je v pomoč pri lastnem informiranju in reinterpreteranju informacij, posredovanih prek množičnih medijev. Na primeru medijev pa lahko sklepamo tudi o celotni družbi. Patološki pojavi v novinarskem diskurzu so lahko zelo ilustrativni in poučni, tudi ko želimo naslavljati širše družbene probleme.

Treba je še poudariti, da politično relevantne informacije v medijih niso, kot bi lahko zmotno domnevali, posredovane samo prek informativnih programov in programov, ki vsebujejo eksplicitno politične vsebine. Pogovorne in zabavne oddaje danes ljudem posredujejo mnenja in sodbe o raznolikih družbenih temah, ki jim implicitno podeljujejo legitimnost ali pa jih problematizirajo. Te medijske vsebine torej prenašajo sporočila in vrednote, ki jih posamezniki lahko ponotranjijo, mnenja in sodbe, ki so tako posredovana, pa imajo videz legitimnosti. Pavšalna omemba ali nanašanje na anarhizem v pogovorni oddaji tako lahko utrjuje stereotipe in napačne predstave ali pa prispeva k jasnejši in pravilni uporabi znaka.

Znanje je predpogoj za sprejemanje utemeljenih odločitev in zato je nepopačena percepcija katere koli miselne struje – v mojem raziskovalnem problemu je to anarhizem - tako pomembna, ko odločamo o družbenih odnosih. Diskusija o anarhizmu namreč odpira prostor še neveljavljene družbeni akciji. Če pa anarhizma nismo sposobni misliti in o njem veljajo nasprotujoče si predstave, je pojavnost anarhističnih

rešitev družbenih problemov onemogočena, preden sploh pride do argumentiranega tehtanja argumentov. Predpogoj za uspešno družbeno akcijo v družbah, kjer mediji tvorijo dobršen del javne sfere, je pozitivno oz. naklonjeno poročanje množičnih medijev. Zato bi se morali družbeni subjekti (organizacije, gibanja, posamezniki), ki so nosilci anarhističnih idej, angažirati v boju za simbole, pomene in interpretacije in jih v čim manjši meri prepustiti nepoznavalcem, ki (četudi nenamerno) ustvarjajo simbolne povezave in znake, ki ustvarjajo zmedo.

Objektivna reprezentacija političnih teorij

Med pisanjem diplomske naloge sem v neformalnih pogovorih ugotovil, da ljudje novinarjem zaupajo, da »bodo napisali tako, kot je v resnici«, da bodo torej »objektivni«. Novinar naj torej ob predpostavki, da je objektivni (kar naj bi bil vsak profesionalni novinar), anarhizma kot znaka sploh ne bi mogel uporabljati napačno. Koliko takšno mnenje drži, bomo izvedeli med preverjanjem prve hipoteze, na tem mestu pa bom na kratko opisal, zakaj načelo objektivnosti ne preprečuje napačne reprezentacije pomena in se dotaknil vprašanja resničnosti posredovanih vsebin.

Objektivnost lahko opredelimo kot izključitev vseh osebnih vrednot, pogledov ali preferenc iz procesa ustvarjanja novinarskega prispevka. Objektivnost (včasih se kot sopomenka v novinarskem diskurzu uporablja tudi nevtralnost) je dolgo časa (bila) pomembno načelo novinarskega poročanja, ki pa ga novinarji zadnje čase raje nadomeščajo s pojmi, kot je uravnoteženost, natančnost in točnost. Tako v Kodeksu novinarjev Slovenije pojma »objektivnost« ne najdemo več (Kodeks novinarjev Slovenije, 2010). Premikamo se iz prepričanja, da je za dobro, kvalitetno obveščenost pomembnejša pluralnost mnenj kot pa objektivnost, poudarja pa se spoštovanje novinarskih etičnih norm, kar verjetno izhaja iz problema enotne interpretacije »objektivnosti«. Kot pravi urednik Columbia Journalism Review-a, »vprašaj deset novinarjev, kaj je objektivnost in dobil boš deset različnih odgovorov« (Cunningham v Boykoff 2007, 178). A tudi če novinarji spoštujejo etične norme, to še ne pomeni, da bodo bralcu/gledalcu/poslušalcu zagotovili medijsko vsebino, na podlagi katere bo obveščen o vseh dejstvih in informacijah in bo iz njih lahko izpeljeval odločitve. Okvir in diskurz, v katera je vsebina vpeta, le-to spremeni in vpliva nanjo do te mere, da vpliva na percepcijo posameznika. »Objektivnost (in/ali ostale novinarske etične norme,

op. a.) zavezuje novinarje, da poročajo o dejstvih, a ne zagotavlja, da do pravih dejstev pridejo« (Miller in Riechert v Boykoff 2007, 178). Namesto vseh možnih dejstev in zornih kotov nam novinarji ponujajo svojo različico dogodka, ki ga (re)interpretirajo tako, kot se njim zdi prav. Objekt poročanja uporabniku množičnega medija tako ni na voljo za neposredno presojo. Če torej rečemo, »mediji nam posredujejo resnico³⁶«, bi se morali popraviti in reči: »mediji nam posredujejo njihovo resnico«.

Na koncu kratkega razmisleka o objektivnosti se je smiselno vprašati, ali je le-ta sploh dosegljiva, ali še več, ali sploh hočemo samodeklarirane »objektivne« novinarje. V svetu interesnih sfer in delovanja s pozicij moči je poročanje o družbenih fenomenih težko objektivno, saj je novinar kot subjekt članka hkrati objekt raznolikih družbenih silnic in hote ali nehote vpet v okolje in z njem v specifičnem odnosu. Zato Zinn upravičeno pravi, da objektivnost v družboslovju (in hkrati novinarskem diskurzu, op. a.) ni zaželeni niti ni mogoča, ker da na vlaku, ki potuje v eno ali drugo smer, nevtralnost ni mogoča (Zinn v Vodovnik 2010, 11-12). Tej normativistični tradiciji pri pisanju diplomskega dela sledim tudi sam, ker verjamem, da je popolna nepristranskost raziskovalcu nedosegljiva in da je zanikanje lastne pristranskosti za ohranjanje standardov znanstvenega raziskovanja bolj nevarno od jasno izraženega namena raziskovanja in vrednot, ki oblikujejo poglede raziskovalca. Sarantakos piše, da morajo družboslovni raziskovalci, če hočejo rešiti družbene probleme, imeti jasna stališča do družbenih vprašanj in v ta namen celo izražati vrednotne sodbe (Sarantakos 2005, 94).

---

³⁶ Glede na dejstvo, da sem že v poglavju o socialnem konstruktivizmu pojasnil strinjanje s temeljnimi ugotovitvami socialnega konstruktivizma, je treba na tem mestu navesti, da je »resnica« že sama na sebi družbeni konstrukt.

22 Zaključek

Če bo diplomatska naloga imela kakršen koli učinek, bo to gotovo prepoznanje politične dimenzije jezika oz. potrditev, da je ena od mnogoterih funkcij jezika ravno politična funkcija. S tem se ne nanašam na politične boje, ki potekajo na plečih (jezikovnih) manjšin, instrumentalizacijo poznavanja jezika v razmerju do tujcev, instrumentalizacijo jezika v večjezičnih političnih skupnostih ali grajenje nacij prek politizacije in instrumentalizacije jezikovnih praks. Nanašam se na različne (družbene in politične) posledice, ki jih ima zavestno ali nezavedno pripisovanje pomenov v določeni družbi. Oblikovanje pomena določenih znakov, ki se nanašajo na politične predmete (anarhizem je le eden od mnogih) namreč vpliva na nadaljnje miselne procese, odločitve in vrednotne sodbe, ki jih sprejema posameznik. Tako reprezentacija postane instrument na polju političnega boja in hitro lahko prepoznamo razmerja moči in načrtamo vzporednice med dominantnimi političnimi silami in ideologijami v politični areni in dominantnim diskurzom v simbolni sferi. Foucault poda analizo procesov, skozi katere se konstituira dominantni diskurz: »V katerem koli zgodovinskem obdobju različni diskurzi tekmujejo za nadzor subjektivitete, a so ti diskurzi vedno funkcija moči tistih, ki kontrolirajo diskurz za določanje znanja in resnice. Tudi, ko je oseba subjekt različnih diskurzov, se subjektiviteta producira skozi trenutno dominantni diskurz« (Foucault v Ashcroft, Griffiths in Tiffin 2007, 205). V tej luči je boj za pomen znaka anarhizem le še ena od front med dominantno politično ideologijo in marginalnimi političnimi teorijami in torej vprašanje moči. Blokiranje in diskreditacije, ki preprečujejo, da anarhistična teorija sploh prodre v javni diskurz, po Foucaultu torej nimajo drugih funkcij, kot pa da ohranjajo status quo in ščitijo obstoječe zaščitene interese. Zato je pomembno, da anarhizem dobi vsaj tolikšno legitimnost, da o njem in njegovih teoretskih postulatih lahko razpravljamo. Kot teoriji, ki stremi k absolutni emancipaciji posameznika, ji moramo dopustiti, da obstoji ali pa je zavrnjena na podlagi argumentirane razprave in ni onemogočena, preden je sploh umeščena na dnevni red. Glede na pomembnost idej in konceptov (ne samo anarhističnih ali političnih, temveč vseh idej na splošno) si namreč družba težko privoščiči, da nekaterih izmed njih ne obravnavamo zaradi predsodkov. Ideje so namreč pogoj za spremembe in glede na ugotovljeno poznavanje anarhizem kljub dolgi zgodovini razvoja teorije in pojavnosti v praksi je oz. šele bo v širši javnosti dokaj nova ideja.

V empiričnem delu sem uspel prikazati, da obstaja razkorak med določeno politično idejo in njeno percepcijo med novinarji, ki soustvarjajo javno mnenje, nisem pa se ukvarjal z vzroki, ki vodijo do napačnih reprezentacij, čeprav so ti razlogi še kako pomembni. Politični boj se namreč bije na mnogoterih frontah in ena od njih, čeprav ne zelo vidna, je bitka za interpretacijo pomena. Zato je pomembno razčleniti in identificirati dejavnike, ki so na delu v omenjenem procesu. Posledice izključevanja določenih tematik, teorij in idej iz prevladujočega javnega diskurza oziroma posledice njihovih diskvalifikacij sicer niso izmerljive, so pa vseeno izjemnega pomena. So neizkoriščen potencial, za katerega nikoli ne bomo vedeli, kakšen vpliv bi lahko imel na družbo. To diplomsko delo lahko torej služi tudi kot izhodišče za nadaljnje raziskave, kako je potekal dolgotrajen proces, ki je pripeljal do izkrivljene podobe v javnosti, specificirati komu ali čemu takšno stanje koristi in katere so metode, ki so uporabljane v teh procesih.

Med pisanjem sem se spraševal, ali bodo iz tega dela nastali tudi kakšni uporabni zaključki ali priporočila za nevtralizacijo obstoječega problema. Ali lahko kot posameznik pripomorem k razčiščevanju semantičnih nesporazumov anarhizma? Ali je pomembno, kateri znak uporabim za anarhizem? Konstruktivisti bi rekli, da ne in opozorili, da pomena na nosi beseda sama na sebi, ker so znaki arbitrarni – med pomenom in znakom ni nobene naravne oz. dane povezave. Kar nosi pomen, kar izraža, je razlika med enim in drugim znakom. Trud anarhistov v povezavi z napačno reprezentacijo mora torej biti usmerjen v dosledno distinkcijo sorodnih znakov (anarhizem, anarhija) in prepoznavanje ter boj proti namerni napačni reprezentaciji (ki jo že lahko poimenujemo kot diskvalifikacijo), ki služi kot instrument manipulacij za zadovoljevanje partikularnih interesov. S tem ne pozivam k »fiksiranju« pomenov, niti ne verjamem, da je kaj takšnega mogoče, saj interpretacije ne morejo privedi do absolutne resnice ali do nekega končnega pomena, ki se ne bo več spreminjal, je pa po mojem mnenju pomembno, da so pri uporabi sorodnih pojmov in znakov dosledni vsi, ki so distinkcije med njimi sposobni.

Glede širših implikacij diplomske naloge se ne želim slepiti, da bo imela daljnosežne posledice. Konkretni domet diplomskega dela ni velik, še posebej v času hiperprodukcije diplomantov družboslovnih znanosti na Slovenskem, vendar vseeno verjamem, da bo to delo nekaj posameznikom približalo teorijo anarhizma, ali pa jih

vsaj spodbudilo, da ga začnejo spoznavati sami. Če sem na začetku diplomske naloge zapisal, da je namen tega dela soočiti anarhistično »realnost« s predsodki ljudi, ki soustvarjajo javno mnenje, lahko potrdim, da mi bo to uspelo doseči vsaj med intervjuvanimi novinarji, ki so vsi z izjemo enega po končanem intervjuju izrazili interes, da jim to delo, ko bo končano, posredujem. Večina jih je bila namreč kritična do svojega pomanjkljivega poznavanja tega političnega pojava in so se želeli o tematiki informirati, ker so že med razmišljanjem o odgovorih zaznali, da je anarhizem dosti več kot pa asociacije, s katerimi so ga povezovali pri prvem vprašanju, kar kljub dokaj velikemu nepoznavanju vzbuja upanje, da bodo te vsebine v prihodnosti (vsaj med njimi) reprezentirane bolj »pravilno«.

23 Literatura

1. Arblaster, Anthony. 1971. *The Relevance of Anarchism*. Dostopno prek: <http://socialistregister.com/index.php/srv/article/view/5336/2237> (26. marec 2011).
2. Ashcroft, Bill, Gareth Griffiths in Hellen Tiffin. 2007. *Post-colonial studies: the key concepts*. Oxon: Routledge.
3. Badiou, Alain. 2006. *Pogoji*. Ljubljana: Založba ZRC SAZU.
4. Berkman, Alexander. 2006. *ABC of Anarchism*. London: Aldgate Press.
5. Bookchin, Murray. 1995. *Social Anarchism or Lifestyle Anarchism*. Edinburgh: AK Press.
6. Boykoff, Jules. 2007. *Beyond Bullets: The Suppression of Dissent in the United States*. Oakland: AK Press.
7. Bracht Branham, R. in Marie-Odile Goulet-Cazé. 1997. *The Cynics: the Cynic Movement in Antiquity and its Legacy*. Berkeley: University of California Press.
8. Burr, Vivien. 1995. *An introduction to social constructionism*. New York: Routledge.
9. --- 2003. *Social Constructionism*. New York: Routledge.
10. Catholic Encyclopedia. 2011. *Anabaptists*. Dostopno prek: <http://www.newadvent.org/cathen/01445b.htm> (29. marec 2011).
11. Chomsky, Noam. 2011. *Noam Chomsky talks about challenging authority*. Dostopno prek: <http://www.youtube.com/watch?v=-0woXATDZ1U> (6. februar 2011).
12. Encyclopaedia Britannica. 2011. *English anarchist thought*. Dostopno prek: <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/22753/anarchism/66520/English-anarchist-thought> (29. marec 2011).
13. Erjavec, Karmen in Melita Poler Kovačič. 2007. *Kritična diskurzivna analiza novinarskih prispevkov*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
14. Fairclough, Norman. 1995. *Media Discourse*. India: Replika Press Pvt.
15. Fiske, John. 2004. *Uvod v komunikacijske študije*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
16. Foucault, Michel. 1969. *What is an Author?* Dostopno prek: http://www.generation-online.org/p/fp_foucault12.htm (18. marec 2011).
17. Fromm, Erich. 2008. *To have or to be?* New York: Continuum.

18. Graber, Doris A. 2010. *Mass Media and American Politics*. Washington: CQ Press.
19. Grad, Anton. 1973. *Angleško slovenski slovar*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
20. Guerin, Daniel. 1980. *Anarhizam, od doktrine do akcije*. Zagreb: Naprijed.
21. Hall, Stuart. 2003. *Representation: Cultural Representations and Signifying practices*. London: Sage Publications.
22. Hartley, John. 2004. Novinarstvo in vizualizacija resnice. V *Medijska kultura: kako brati medijske tekste*, ur. Breda Luthar, Vida Zei in Hanno Hardt, 179-192. Ljubljana: Študentska založba.
23. Chomsky, Noam. 2011. *Noam Chomsky talks about challenging authority*. Dostopno prek: <http://www.youtube.com/watch?v=-0woXATDZ1U> (3. februar 2011).
24. Anarchy. 2011. *Pierre Joseph Proudhon's Basic Ideas*. Dostopno prek: <http://www.anarchy.no/proudhon.html> (15. januar 2011).
25. Jefferson, Thomas. 2011. *Thomas Jefferson Quotes*. Dostopno prek: http://thinkexist.com/quotes/thomas_jefferson/2.html (5. januar 2011).
26. Jørgensen, Marianne in Louise Phillips. 2002. *Discourse analysis: as theory and method*. London: Thousand Oaks.
27. Kaerle, Elias. 2009. *Metaphysics of Quality in the context of the subject-object problem*. Dostopno prek: <http://www.sti-innsbruck.at/fileadmin/documents/ms-seminar-1-ws09/ms-seminar-1-ws09-papers/EliasKaerle.pdf> (13. marec 2011).
28. Kleingeld, Pauline in Eric Brown. 2011. *Cosmopolitanism*. Dostopno prek: <http://plato.stanford.edu/entries/cosmopolitanism/> (29. marec 2011).
29. *Kodeks novinarjev Slovenije*. 2010. Dostopno prek: http://www.razsodisce.org/razsodisce/kodeks_ns_txt.php (7. januar 2011).
30. Kropotkin, Peter. 1970. *Kropotkin's Revolutionary Pamphlets*. New York: Dover Publications.
31. Lacey, Nick. 1998. *Image and Representation Key Concepts in Media Studies*. Hong Kong: Macmillan Press Ltd.
32. Libcom. 2006. *A Commune in Chiapas?* Dostopno prek: <http://libcom.org/library/commune-chiapas-zapatista-mexico> (30. marec 2011).
33. Lippman, Walter. 2007. *Public Opinion*. Dostopno prek: Google Books (20. februar 2011).

34. Lukšič, Igor. 1991. *Demokracija v pluralni družbi? Preverjanje veljavnosti konsociativne teorije*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
35. Malatesta, Errico. 1897. *Anarchism and Organisation*. Dostopno prek: <http://www.marxists.org/archive/malatesta/1897/xx/anarchorg.htm> (6. januar 2011).
36. --- 1891. *Anarchy*. Dostopno prek: <http://robertgraham.wordpress.com/2010/02/28/errico-malatesta-anarchy-1891/> (12. februar 2011).
37. Marx, Karl. 1845. *Ruling Class and Ruling Ideas*. Dostopno prek: <http://www.marxists.org/archive/marx/works/1845/german-ideology/ch01b.htm> (3. marec 2011).
38. McKay, Ian, ur. 2008. *An Anarchist FAQ*. Edinburgh: AK Press.
39. McNair, Brian. 2003. *An Introduction to Political Communication*. Oxon: Routledge.
40. Nacionalna raziskava branosti. 2011. *Valutni podatki za leto 2010*. Ljubljana: Nacionalna raziskava branosti, Slovenska oglaševalska zbornica. Dostopno prek: <http://www.nrb.info/podatki/index.html> (18. februar 2011).
41. Perlin, Terry M. 1979. *Contemporary Anarchism*. New Jersey: Transaction, Inc.
42. Potter, W. James. *Media Literacy*. Thousand Oaks: Sage Publications.
43. Pozareport.si *Impressum*. Dostopno prek: <http://www.pozareport.si/?Id=impressum> (19. marec 2011).
44. Rapley, Tim. 2007. *Doing Conversation, Discourse and Document Analysis*. London: Sage Publications Ltd.
45. Russell, Bertrand. 1996. *Proposed Roads to Freedom*. Dostopno prek: <http://www.gutenberg.org/dirs/etext96/rfree10.txt> (3. april 2011).
46. Sarantakos, S. 2005. *Social Research*. Hampshire: Palgrave Macmillan.
47. Schmidt, Michael in Lucien van der Walt. 2009. *Black Flame: The Revolutionary Class Politics of Anarchism and Syndicalism*. Oakland: AK Press.
48. Schramm, Wilbur. 1999. Kako deluje sporočanje. V *Komunikološka hrestomatija 2*, ur. Slavko Splichal, 51-74. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
49. Siol.net. 2010. *Odbor DZ prekinil razpravo o študentskih demonstracijah. (7. junij 2010)*. Dostopno prek: http://www.siol.net/slovenija/novice/2010/07/odbor_dz_studentske_demonstracije.aspx (21. marec 2011).
50. Tavzes, Miloš. 2006. *Veliki slovar tujk*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

51. Timm, Uwe. 1986. Ali ima anarhizem prihodnost. V *Antologija anarhizma 2. del*, ur. Rudi Rizman in Mitja Maruško, 633-638. Ljubljana: Krt, Knjižnica revolucionarne teorije.
52. Toš, Niko. 2007. *Razumevanje vloge države, ocene (ne-uspešnosti) njenega delovanja in pogledi na reforme*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede – IDV. Dostopno prek: http://www.cjm.si/sites/cjm.si/files/file/e-dokumenti/razumevanje_vloge_drzave.pdf (24. januar 2011).
53. Vodovnik, Žiga. 2010. *Anarhija vsakdanjega življenja: zapiski o anarhizmu in njegovih pozabljenih pritokih*. Ljubljana: Založba Sophia.
54. Youtube. 2010. *Slovenski anarhist*. Dostopno prek: <http://youtu.be/YgV79hkYnOk> (5. maj 2011).
55. Wright, Charles R. 1999. Narava in funkcije množičnega sporočanja. V *Komunikološka hrestomatija 2*, ur. Slavko Splichal, 76-92. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.